

SZEGED ÉS DÉLMAGYARORSZÁG.

SZEGED MAGYARSÁGÁNAK
KULTURÁLIS ÉS NEMZETIES HATÁSA
A DÉLVIDÉKRE.

(EREDMÉNYEK ÉS CZÉLOK.)

ÍRTA:

REIZNER JÁNOS.

A DUGONICS-TÁRSASÁG ÁLTAL 400 ROKONÁVAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ

SZEGED, 1895.

NYOMATOTT BÁBA SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

Szeged vára, 1689-ben.

I.

SZEGED.

Szeged katasztrófái. A népesség szaporodása. A nemzetiségi Szeged.

Egy régi könyv címképén, Szeged és a város történelme — a küzdelem s a szenvedés — valóban művészi felfogással és kivittel, igen találóan, sőt megkapólag van elénk állítva. A csaknem ívrét alakú metszvény két részletből áll. Két külön ornamentális körzetben a város képe és a város symboluma van ábrázolva. Az alsó körzetben a város a kimagasló várfalakkal, az égett templomok csonka tornyaival, egy-egy karcsú minarettel és moschea kupolával, az apró nádfödeles házak csoportjával látható. A várost a palánk és a csillagos sánczerőd — melynek kapui és felvonó hidjai vannak — veszi körül.

A felső — nagyobb — körzetben a város történelme van symbolizálva. Nem a bárány, a város címerében előforduló szelíd állat, mely különben oly találóan jellemzi Szeged népét és népének közszellemét, — nem a türelemnek példaképe, hanem a nemes királyi vad, a szarvas van itt szemünk elé állítva. A szép címeres állatot nyugvó helyéről kopók verték fel s az árkon, bokron keresztül törtető nemes vadnak csaholó sereg lép nyomába. Egyik-másik utói is éri. Már meg is sebzik az üldözöttet, de a pompás címér egyúttal hatalmas fegyver is. A kopók szerteszét hullanak, a szarvas megszabadul, kipihení fátadalmait, meggyógyítja sajgó sebeit és elhagyott fészkébe visszatér, hol párja az ünöket tovább ápolgatja, emteti.

A művészi kézre valló rajz fölött, mondat szalagon a következő, sokat mondó felirat olvasható: »Saepe fugit, per quae fuerat loca saepe secutus.« — Gyakran menekült, mert a hely sokszor veszélyeztetve vala.¹⁾

¹⁾ A gyönyörű rajz a következő című, felettébb ritka műnek képezi mellékletét: Comes Josephus Althann — Assertiones elementares ex univ. Philosophia, sub. auspiciis Leopoldi I. Viennae. 1689. Typis Leop. Voigt.

Szeged múltját eszményileg igen találóan örökíti meg ez az érdekes kép. Szeged a századok zivataraiiban sok vészt, sok pusztulást élt át. Nemcsak az elemek, tűz- és vízveszélyek végtelen sorozata, aszály és sáskajárás, pestis és hadjáratok pusztításai fogyasztották népét és a nép erejét: hanem a mostoha, kormányzat is inkább elnyomására, sem mint ápolására irányult

A másfélszázados török uralom alatt a környék elpusztult falvainak menekült lakosságából Szeged óriássá fejlődött. A nagy és gazdag város azonban a polgárisodás elemeinek is híjával, inkább csak falu volt. De alighogy visszakerült a szent korona védelme alá, a csapások özönétől mindegyre fogyott, pusztult.

Már az 1686-ik évi, De la Vergne tábornok által vezetett hosszú ostrom és a vár falainak ágyúzása által a lakosság óriási károkat szenvedett.¹⁾ Három évvel később a Tisza árjai semmisítették meg a termést,²⁾ 1697-ben pedig tűz hamvasztotta el a várost.³⁾ 1704-ben Rákóczy Ferencz ostromolta és lövette a német őrséggel megrakott várat. A törökök boszúja elől hazájukból menekült és vendégül csak az imént befogadott rácز csapatok pedig a külvárosok magyar lakosságát pusztították.⁴⁾ 1709-ben a pestis szedte áldozatait.⁵⁾ 1711-ben oly aszály volt, hogy a Tisza teljesen kiapadt s a mederben száraz lábbal lehetett átkelni.⁶⁾ A következő évben ellenben az árvíz Szegedet romba döntötte.⁷⁾ A kárvallott lakosság egy része Makóra, H.-M.-Vásárhelyre, Mindszепtre, Szentesre és Csongrádra költözött és szabad polgár állapotát ott a jobbágyéval cserélte fel, mert ősi otthonában a várparancsnokok és a kamarai igazgatóság zaklatásaitól nem bírt megszabadulni s újabb otthonában a földes uraknál személyére és vagyonára nézve több védelmet remélt.⁸⁾ Csongrád megye községei a tö-

¹⁾ Reizner J. Szeged visszavétele. Szegedi Híradó. 1886. 219. sz.

²⁾ Szeged város titkos levéltárában 91. sz. a. a bécsi udvari kamarának 1689. évi szept. 22-én kelt rendelete a budai kamarai igazgatósághoz.

³⁾ Cs. és kir. közös hadügyi levéltár Bécсben, Proth. Reg. 1697. évi jun. 21-én 160. sz. 261. lap.

⁴⁾ Reizner J. A Régi Szeged. Szeged, 1887. II. k. 33—36. és I. köt. 199-200. lap.

⁵⁾ Cs. és kir. közös hadügyi levéltár Bécсben, Proth. Exped. szept. 177. sz. 845. lap.

⁶⁾ Cserey Mihály históriája. Pest. 1852. 475. lap.

⁷⁾ Szeged város közigi, levéltára 1712. évi lajstromozatlan iratok.

⁸⁾ A kun perben kihallgatott vidéki tanúk mind szegedi származásúak. (Lásd: A Régi Szeged II. k. 196—201. lap.)

rők uralom után első ízben ekkor népesültek be, és pedig jó részben szegediek által. 1722-23-ik években újból óriási tüzek károsították a lakosságot.¹⁾ 1737-ben pedig egy rendkívüli árvíz elleni küzdelemben merült ki a nép. Az 1738—40-ik évben ismét pestis dúlt a lakosság soraiban. 1750-ik év telén jégtorlódás szülte árvíz ellen kelle kétségbeesetten küzdeni. 1765. és 1770-ik években is az árvíz elleni óriási munkában teltek el a napok s az utóbbi alkalommal a víz másodszor is elborította és romba döntötte a várost.³⁾ És hányszor volt ezalatt sáskajárás, állatjárvány, mely csaknem az összes termést és jószágállományt, a lakosok összes vagyonát megsemmisítette. Az 1790—1794-ik években óriási tüzesetek hamvasztották el a város egy-egy részét. 1813-ban a fél város leégett, mely alkalommal még a tiszai hajóhíd is elhamvadt. 1816-ban a Tisza árja nemcsak a termést semmisítette meg, de a város egy része is romokba dűlt, míg a másik épen maradt rész később a tűzveszélyek martaléka lett.³⁾ 1831-ben a cholera tizedelte a lakosságot; 1836-ban az aszály semmisítette meg a termést s ugyanaz évben dűlt rémséges tüzesetek százezrekre hamvasztották el a házakat. 1848/49-ben a szerb lázadó és betörő csapatok fenyegették feldúlással. Az utóbbi időkben pedig milliókat költött a város a mind sűrűbben megújuló árvizek elleni védekezésre. 1863-ik évi szeptember 22-én felsővároson 70-nél több ház borult lángba. Ugyanazon és a következő évben az aszály szült ínséges állapotokat. Ismétlődött ugyanez az 1866-ik évi május 24-iki fagy következtében, s ehhez járult ugyanaz év őszén a cholera, mely rettenetes mérvben szedte áldozatait. 1867. és 1876-ik években a katasztrófával fenyegető árvizektől óriási, kétségbeesett küzdelem és százezrekre rugó anyagi áldozatok árán bírt csak megmenekülni, mígnem a végnélküli küzdelmekben kimerülve, sőt a Tisza-szabályozás helytelen műveletei által előidézt veszélyes sorsában teljesen magára hagyatva, 1877-ik évi május hó 25-én Újszegedet, 1879-ik évi márczius 11/12 én pedig Szegedet öntötte el az ár. amikor a közel 75,000 léleknek, egy páratlanul derék magyar népnek, hullámsírba veszett mindene, szorgalmának összes gyümölcse, milliókra rugó vagyona.

¹⁾ Szeged város tanácsi jkve s a lajstromozatlan iratok az említett évekről.

²⁾ U. o. A szörnyű katasztrófáról és károkról Csongrád vm. szemle-jegyzőkönyve Lad. Z. fasc. 3. 191. sz. a.

³⁾ U. o. Ekkor égtek le a sópajták, sőt még a tiszai hajóhíd is elhamvadt.

íme, ily katasztrófákat, ily csapásokat szenvedett Szeged népe. Valóban tüneményszerű az, hogy e gyakori szenvedések és kétségbeejtő csapások dacára is Szeged ősi népe szét nem zúllott, el nem pusztult és hogy a város most is áll, el nem nyészett.

Minden csapás és pusztulás után Szeged nagyobb, izmosabb és szebb lett, mint azelőtt volt. A sebek gyorsan behegedtek és a szenvedések emlékei elenyésztek. A kimeríthetetlen ősi erő a letört ágak helyett mindenkoron új hajtásokat eresztett. Miként a földhöz vert Anteiosz, újult és fokozottabb erővel folytatta a küzdést, úgy Szeged népe is a csapásokból és veszteségekből merítve újabb erőt, folyton gyarapodott.

E gyarapodás első sorban a lélekszám szaporodásában nyilvánult. A sok kéz sok munkára képesített. A munkát és fáradozást áldás koronázta s a város népe mindegyre vagyonosabb lett. A jólét pedig a polgárisodásra, a műveltségre, a haza iránti áldozatkész szolgálatokra serkentette Szeged népét, mely ma a magyar fajnak és nemzetiségnek legszilárdabb véd-bástyája.

Szeged népessége a múlt század elején alig rúgott többre 6—7000 léleknél.¹⁾ II. József császár alatt is, tehát több mint egy félszázad múlva, még mindig csak 24,000 lakója volt Szegednek.²⁾ Az 1805. évi adóösszeírás alkalmával 25,347 lélekre, 1818-ban pedig 28,351-re emelkedett a népesség száma. — 1825-ben 32,209 lelket számított Szeged lakójául. 1839-ben is még csak 32,725-öt.³⁾ Az 1848-ik évi adóösszeírás szerint a lakosok száma 35,861 főnyi volt. Azonban egy hiteles statisztikai munka ezzel szemben már 1841-ik évről, amíg Pest városának 86,800, Debreczennek 50.000, Budának 40,400, Pozsonynak pedig 38,000-et, addig Szegednek 44,000 lakosi tulajdonított.⁴⁾ Az 1850-ik évi népszámlálás szerint Szeged népessége 50,244 fő volt. Az 1870-ik évi népszámlálásnál pedig 70,179, az 1880-ik évben 73,675 s végül az 1891-ik évi népszámlálás alkalmával Szeged lakossága 87,210 létekből állónak mutatkozott.

¹⁾ Szeged város közigazgatási levéltárában az 1715. évi Csongrád-megyei küldöttségi összeírás és a számvevőségi levéltárban az 1722. évi egyéni adó-lajstrom a házak és a termények s gazdasági javak összeírásával. — Egyébként a népesség ezen csekély létszámán egy cseppet sem csudálkozhatunk. Hiszen az 1720. évben Hadának Ó-Budával együtt sem volt 9600 léleknél több lakosa, míg Pest népessége ugyanekkor csak 2600 volt. (Pallas Nagy Lexikona. Budapest, 1893. III. k. 777. lap.)

²⁾ Korabinszky, Lexikon. Preszburg 1686. 693. 1.

³⁾ Az illető évek összeírási lajstromai Szeged város közigi, és számvevőségi levéltárában.

⁴⁾ Reizner J. A Régi Szeged I. k. 86. lap.

Íme, ekként gyarapodott folyton a csapások daczára is Szeged népe. S habár betelepülésekkel is növekedett a város lélekszáma, a gyarapodás mégis kiválólag a faj propagationális erejére vezethető vissza. A születések és elhalálozások évi számadatainak egybevetésével mutakozó belső szaporulat, akár három, akár tíz évi átlagok szerint is, Szegeden messzi túlhaladja az egész ország szaporulatának átlagát. Míg 10,000 lélekszám után Szabadkán 43.2, H.-M.-Vásárhelyen 67, Budapesten csak 3 volt a születés általi belső szaporulat, — több városban pedig, mint például Debreczenben, Pozsonyban, Temesvárott, Pécssett, Kassán, stb. a születések és a halálozások számadatainak egybevetésével kisebb vagy nagyobb hiánylatok derülnek ki; s amíg a 25 legnagyobb hazai város belső szaporulatának átlaga csak 22.4 volt: addig Szegednek ép azon évtizedről, amelynek folyamába az 1879-iki katasztrófa esik, a születések és halálozások egybevetésével mutakozó belső szaporulata, saját népének propagatiója, minden 10,000 lakos után 65.2 átlagban tűnt elő. Oly magas százalék ez, amelynél egyedül csak H.-M.-Vásárhely és Kecskemét bírnak kevésbé magasabbat kimutatni.¹⁾

Szeged közel 90,000 lakossága ma szívben és érzelemben, valamint nyelvre nézve is teljesen magyar. De nem így volt ez hajdan. A múlt század elején olyan nemzetiségi város volt, amilyennél tarkábbat képzelni sem lehet. Nagy számmal voltak itt a jövevény szerbek, akiknek két templomuk is volt, s akiknek püspöke, Drobnýák Jeffimiás, egy ideig Szegeden tartotta székhelyét.³⁾ A város egyik részét »Rác Szegednek«, »Szegedác«-nak hívták s a »rác piac« emléke is sokáig fennállott. A szerbek rendkívüli törekvéseket fejtettek ki, hogy a hatósági jogok gyakorlásánál bizalmi férfiak által minél nagyobb számmal legyenek képviselve. Folytonos sérelmekkel és panaszokkal ostromolták a helytartóságot s a cancelláriát.³⁾

Villongások folytak, a béke hosszú időre feldúlva maradt, de az autochton lakosság, mely a kormányzásban kezdettől

¹⁾ Kőnek Sándor. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma. 1877—79. Budapest. 1882. 93-ik s köv. 1.

²⁾ Szalay L. Magyarországi szerb telepek. Pest, 1861. 40. 1. Még 1722-ben is Tomasovich Sofronias, mint szegedi rác püspök szerepeli. (Cs. és kir. közös hadügyi levéltár Bácsban »Bestallung Register« 5. köt. 65. lap 834. sz.)

³⁾ Számtalanszor volt ez ügyben királyi biztosi vizsgálat. (Szeged város közig. levéltára. Lásd különösen az 1726. évi tanácsi jkv. 289—293. lapjait.) Különben a kormányszék előtt nem is mint magyar, hanem mint német-szerb város szerepelt ez időben Szeged. (Marczali. Magyarország története II. József korában. Pest, 1881. I. kötet. 234. és 242. lap.)

fogva döntő szerepet gyakorolt, nem tágított. Ennek köszönhető, hogy Szeged ma nem az a nemzetiségi város, mint aminő Újvidék, Temesvár, Versecz, vagy még inkább a kisebb városokat tekintve, mint aminő M.-Becse, Kikinda, stb., mely utóbbiaknál a magyar faj, a számarányánál fogva méltán hangoztatott nemzetiségi, kulturális és közgazdasági igényeit s törekvésait érvényesíteni minden igyekezete dacára is képtelen.

A szerb lakosság azonban lassanként elfogyott. Mint a gyertyaláng, önmagát emésztette fel.

A szerbeken kívül nagy számmal voltak még dalmaták és bunyevácok, akiknek külön katolikus hitszónokuk is volt. A gazdálkodással foglalkozó nép a külvárosok magyar népesége közé keveredve, rövid időn elmagyarosodott. Bajalics, Dugonics, Dianovics, Ivánkovics, Iváncsics, Laczkovics, Mihálkovics, Milkovics, Siskovics, Bozsó, Mocskó és más ily nevű családok mind dalmata és bunyevác származásúak.

III. Károly király uralkodásától fogva egész József császár idejéig, a német iparosok bevándorlása egész tömegekben történt. Bészint már mint hazafiak, részint pedig Ausztriából, de az »Imperium« minden részéből is szívesen látva jöttek az idegenek, kiknek származási helye a polgárság lajstromkönyveiben egytől-egyig bejegyezve van.¹⁾ Az Aigner, Auer, Bieber, Billigh, Brunner, Ditzgen, Geizler, Felmayer, Ferencsik, Hausenblasz, Hoffer, Hubert, Kolb, Kreutzberger, Kurtz, Lemle, Linzeder, Máhr, Merz, Miller, Pfann, Polczner, Pillér, Prilmann, Paumgartner, Purchard, Pfeilschifter, Beizner, Reiner, Réh, Rodl, Schmidt, Straubert, Stadler, Schwörz, Szilber, Wagner, Wimmer, Wöber²⁾ stb. család ez időszakban lett honos Szegeden, hol rövid idő alatt legtöbbje vagyonra és befolyásra tett szert. Többnyire a belvárosban települtek le. Eleintén elkülönített területet képeztek. Az 1806-ik évi fölkelés alkalmával is, mint »német polgárok«, idegen egyenruházatban sorakoztak a polgárőrségi zászlók alá. Német iskolát, német tanítót tartottak, sőt külön német hitszónokuk is volt.³⁾

Kezdetben a szerbekkel egyetértve, gyakorta panaszkodtak külön nemzetiségi jogaik megsértése miatt. Az önmagát

¹⁾ Szeged város közig, levéltárában a polgárok lajstromai 1723-tól 1848-ig minden évről külön-külön füzetben.

²⁾ A polgárság lajstromkönyveiből ezen s a többi idegen származású családok betelepülési ideje és származási helye mind kideríthető.

³⁾ Szeged város számvevőségi levéltárában 1730—40. évi számadások közt.

kiegészítő communitás (választott község) soraiba, még inkább a tanácsba, csak lassankint és már mint magyarok jutottak be, ahol a nemzetiségi törekvések a nagy ellenáramlatnál fogva elenyésztek.

Még e század első negyedében is a belvárosi egyházban rendes német mise, német éneklés és szent beszéd szokott volt tartatni. Ezt csak Kreminger Antal, az ifjú, új plébános szüntette meg 1837-ben, mitsem törődve a testületileg előtte megjelent német polgárok fenyegetéseivel.¹⁾

A németeken kívül, csekélyebb számmal ugyan, volt még a beköltözők közt tót, morva, cseh, görög; volt oláh, olasz, francia is; sőt Szeged új polgárai sorában akadunk olyanokra is, akiknek származási helyül Thracia és Kis-Ázsia van megnevezve. Ezek lassankint mind elmagyarosodtak s az ős lakosság közé keveredve, azok szokásait, erkölceit, hagyományait s a nép génuszát teljesen elsajátították.³⁾

Íme, ilyen nemzetiségi conglomeratum volt a múlt század végén Szeged. Az idegen ajkúak csaknem oly számmal voltak, mint a magyarok.

Elvitázhatatlan, hogy az idegen ajkúak polgárisodása és műveltsége az ős lakosság kultúráját meghaladta. S mégis nem a kultúra hódított, nem a magasabban állónak látszó elem olvasztotta magába a műveltség alantabb fokán álló benszülött őslakosságot, hanem ellenkezőleg: az idegen ajkú elemek olvadtak be a magyar fajba.

Miként ezer évvel ezelőtt az Attila örökét kereső őseink útjukban különféle idegen elemeket olvasztottak magukba, s ezekkel erősödve, mint egységes nép és mint szorosan összefüggő politikai nemzet vette birtokába ez országot: úgy Szeged ős lakossága is a múlt században itt letelepült nemzetiségeket akként olvasztotta magába, hogy a jövevények a magyar génusztól áthatottan, a nyelv és szokások sajátságait, a szellemet, a gondolkozást, az érzést és az erkölcsöket mindenben átörökölték, a nélkül, hogy az idegenből bármit is megtartottak, vagy az őslakosságba valamit átplántálhattak volna. Szeged mai polgárságának szelleme, törekvése és ezeknek minden nyilvánulása teljesen ugyanaz, mint aminő az őslakosság, a régi polgárság szelleme volt.

¹⁾ Reizner. A Régi Szeged I. k. 18. lap.

²⁾ A minden ízében magyar tanyai gazdák közül a többi közt például a Becsei és Sátány családokra utalunk, kiknek elei egykoron Pillér és Wolford nevet viseltek.

Ezen beolvasztásra hatással volt a házasodás; hatással a hatósági életben nyilvánuló szilárd, hazafias irány s a helyi kormányzásnak minden ágazatában szigorúan érvényre emelt nemzeti jelleg; s hatással volt továbbá az egyház támogatása.

Szeged népe tehát a délvidékre kiható nagy nemzeti missióját azzal kezdte meg, hogy föladatát önön-inagán hajtotta végre. Végrehajtotta rövid idő alatt, néhány emberöltőn át. Végrehajtotta pedig csupán a kormányzat nemzeties szelleme és az egyház nemzeties ténykedése által.

II.

SZEGED GYARMATAI.

Mikor, s hová települt Szeged túlszaporodott népessége, s mennyi a szegedi gyarmatok lélekszáma.

Az előbbi fejezetben Szeged népességi gyarapodásának két százados rövid történelmi fejlődését volt szerencsénk megismertetni. Az időközönként kimutatott számadatok Szeged népének szaporodását azonban még nem foglalják teljesen magukban; mert a szaporulat egy-egy része kirajzott, közelebbi s távolabbi vidékeken új otthont alapítva települt meg. A már elősorolt katasztrófák alkalmával a tönkre ment szorgalmas családok egy része kedvező kilátások reményében elhagyta az ősi földet. Tömegekben, százanként, utóbb ezrenként távoztak e rajok, különösen azóta, a mióta Szeged város 14 □ mértföldet haladó külterületén — a homoki »szállások«¹⁾ elszaporodtak s a föld mind drágább, a szegényebbeknek mind hozzáférhetetlen ebb lett.

Torontál és Temes vármegyéknek számos községe egészen vagy részben ily szegedi rajok által települt be. — Az elszármazottak a szülővárossal, a visszamaradt rokonsággal, az összeköttetést folytonosan fenntartották, szokásaikat, viseletüket, nyelvjárásukat, tájszavaikat egész a mai napig híven fenntartották s magyarságukat és a megkülönböztető szegediséget a körülfekvő különböző idegen ajkú népekkel való érintkezés és teljes elszigeteltségük dacára is megőrizték.

Az első kirajzás már 1712-ben történt, a mikor az árvíz-sújtott lakosok egy része Makóra, H.-M.-Vásárhelyre, Mindszentre, Szentesre és Csongrádra költözött. Inkább szórványos és nem csoportos volt e kirajzás. Ellenben ugyanekkor a Torontál megyében fekvő Szőregben mintegy 100 család települt le. Még Deszken, Klárafalván és Ferencz-szálláson is települt ugyanekkor néhány család, de csak szórványo-

¹⁾ Szeged város régi irataiban e néven említetnek a külterületi szabad birtokok. Ma ezeket tanyáknak s tanyaföldeknek nevezik.

san. — A családok nevei a szegedi családnevekkel teljesen azonosak.¹⁾

1743-ik évben Százegyháza, torontálmegyei kertészséget szállta meg mintegy 100 szegedi család. Százegyháza Szőregh és Kanizsa közt feküdt. A török hódoltság előtt a mai Szőregh, s részben Gyála és Szent-Iván területe is Szeged város tulajdonát képezte³⁾ s így e vidéknek megszállása traditionalis emlékeknél fogva is nagy előszeretettel történt. A telepések még lelkészül is szegedi barátot vittek magukkal. Az általa vezetett és fennmaradt anyakönyvek is igazolják, hogy az új helység megszállói szegediek voltak. Később a helység elpusztult s lakói Budzsákra, Török-Kanizsára és Térvára települtek. Térvárt különben 1774-ben szállta meg közvetlenül Szegedről jött mintegy 60 család. Budzsákon pedig 1776-ban szintén Szegedről származott 40 kertész-család települt meg. — Budzsák azután a százegyháziakkal is gyarapodott. Később a kertészség feloszlott s a lakosok Török-Kanizsán nyertek telkeket.

A szőreghi óriási kincstári uradalmat 1781-ben Szeged város zálogba vette, a mely alkalommal az uradalom területén rendkívüli mérvű betelepülések történtek.

így az 1783-ik évben Ó-Szent-Ivánon 60, 1786-ik évben pedig Szőreghen újabban 80 szegedi család települt meg. Ez utóbbiakból néhány csakhamar Keresztúrra és Gyálára költözött át

1785-ben Verbiczán, a mai Egyházaskéren 94 szegedi család települt meg. Később a telep elpusztult, a lakosok tovább költöztek.³⁾ A legújabb időkben makóiak telepítették be ismét.

Kisebb rajokban ezalatt Rábéra, Majdánra, Kis-Bébára, Klárafalvára és Deszkre is kerültek szegediek, mint azt a szőreghi plébánia anyakönyvei igazolják.

A szőreghi uradalomban történt nagymérvű gyarmatosítás idején és később is a távolabb helyek földesurai kiváló szeretettel osztották ki telkeiket a földkereső szegedieknek.

így Marczibányi Lőrincz, a csókái uradalom földesura, ki Szeged város hatóságával különben is kedvező összeköttetéseket tartott fenn és a város hitelszükségleteit előzékenyen fedezte, a városi hatóság támogatásával 1782-től 1788-ig közel 500 szegedi családot telepített le uradalmában, Monostoron, Morotván, Pádén, Terján vagy Lőrinczfalván osztván ki nekik

¹⁾ Szeged város közig, levéltára 1712—1721. évi lajstromozatlan iratok.

²⁾ Szeged város titkos levéltára 5., 6. és 71. sz. a.

³⁾ Szab. kir. Szeged város közig, levéltára, a szőreghi uradalom iratai közt.

földeket.¹⁾ És ha némely kertész-telep időközben feloszlott is, mint például 1832-ben a népes és nagy Morotva, a telepesek szégyenkezésből sem tértek többé vissza, hanem a mindenlelül kínálkozó kedvező alkalmakat megragadva, tovább költöztek, új helységeket alapítottak, vagy pedig a környékbeli szegedi gyarmatok közé vegyültek.

Szaján földesura, Tajnay János 1806—1810-ig ugyan-csak Szegedről és a zálogos szőregyi uradalomból mintegy 100 családot telepített le uradalmában. Ezek egy része később Tisza-Hegyesre költözött.

A báró Révay-családnak tiszta-szent-miklósi birtokán is 1803-ban 100 szegedi kertész-család települt meg. Hét évvel utóbb Jázován és Hodicsón 65 szegedi család nyert földet.²⁾

Szeged város nagy fia, Vedres István, a szőregyi uradalom alsó részét ármentesítvén, ott 1808-ban Vedresháza helységet alapította. A viruló helységnek utóbb csaknem 1200 főre emelkedett s mind Szegedről származott lakossága az 1816-iki árvíz alkalmával tönkre jutott. Vedresháza jövője egy ideig bizonytalan volt, így a helység összes lakossága kisebb osztagokban Pádén, Szajánon, Jázován, Hodicsón és Tiszaszentmiklóson széledt el, mindenütt a rokon elemek közé, azokat erősítve.

Vedresháza csakhamar ármentesült, újra szegediek szállták meg a kánaáni bőségű földeket. Később Vedresháza ismét romba dült. A hajléktalan s föld nélkül maradt nép most még tovább és beljebb állított magának új családi tűzhelyet.

Firigyházán 1820-ban 60 szegedi család települt le, ugyanakkor Oroszlámoson is majdnem ugyanannyi lett befogadva.

A negyvenes években alapított Kübekházának felerészben német s felerészben magyar lakói közül, a magyar telepesek csekély kivétellel mind szegediek voltak. Ezek már a tanyák túlszaporodott népességéből valók.

Török-Becsén nem egyszerre és nem nagy tömegekben, hanem lassanként települt meg a magyarság. Mint az anyakönyvi bejegyzések igazolják, túlnyomó részben ezek is szegedi eredetűek.

Midőn a mindszent-algyevi hitbizományi uradalom 1852-56. években Homok, Hantháza, Sövényháza, Hatrongyos, Vadkert, Anyás, Percsora, stb. kertészsegeit feloszlatta, az összes telepesek a szegedi tanyák túlszaporodásával együtt Torontál vármegye alsó részében, Becskerek szomszédságában,

¹⁾ Szeged város közigazgatási levéltárában a szőregyi uradalom kezeléséről szóló iratok közt.

²⁾ U. o.

települt le, s a ma viruló és népes Magyar-Szt-Mihály község összes lakossága ezen szétvert szegedi kertészekből alakult; de közülük igen sok még Lukácsfalvára is jutott

Az anyakönyvek tanúsága szerint Zichy falván, továbbá Neuzinán is vannak szegem származású települők, s az 50-es években települt Magyar-Szent-Márton lakosságának túlnyomó része ugyancsak szegedi származású.

De nemcsak Torontál, hanem Temes vármegyében is vannak népes szegedi gyarmatok. Ezek között Majláthfalvát, Dézsánfalvát, Klopodiát ismerjük olyanokul, hol a magyar lakosság túlnyomó része közvetlenül vagy közvetve szegedi eredetű.

Gondos és lelkiismeretes számítás alapján tehát elmondhatjuk, hogy Torontál vármegyének mai 9(5,000 léleknyi magyar lakosságából legalább is 50,000 lélek, Temes vármegye 26,000 magyar népessége közül pedig legalább is 10,000 lélek a Szegedről származott telepések sarjadéka, tehát Szeged népének propagatója. Hisz ha Szeged népének fölöslege nem települ a Temesközbe, akkor »ma a magyar Kánaánon hirehamva sincs a magyarnak«.¹⁾

Íme, ily szolgálatokat teljesített Szeged népe a délvidéken a hazának, a magyar nemzetiségnek. Talán el sem hinnők, hogy a fentebb elősorolt s azon túl még több más helységnek magyar lakossággal történt betelepítése, Szegedről és Szeged által történt, — el sem hinnők, ha a plébániák anyakönyvei nem igazolnák ezt.³⁾

El se hinnők, ha Szeged gyarmatai, az idegen ajkú népek közé beékeltek szigetek lakói, mind e mai napig meg nem őrizték volna azon ethnikai jellegüket, — nyelvjárásukat, viseletjüket, szokásaikat, — amely jelleg kizárólag az ős szegedi fajra vall s amiről a szegedi telepések utódait Torontál és Temes vármegyében, még a más vidékekről származott magyarok között is, a legelső pillanatra megismerni és megkülönböztetni lehet.

Már hajléka, építkezése, bútorzata, egész élete és szokása elütő a más vidékről származott magyarokétól. Házát, tanyáját fákkal ülteti körül. Torontál vármegyében a korábbi időben közismeretű volt, hogy amely ház vagy tanya fásítva van, ott szegedi gazda lakik, vagy az lakott azelőtt. A ruházat, a viselet, a nyelv és a szójárás mind változatlanul fennma-

¹⁾ Kálmány Lajos. »Szeged népe.« Arad 1882. II. k. Előszó 21. 1.

²⁾ U. a. »Szeged népe« című népköltési gyűjteménye II. és III. köt. előszavában Szőregh, Szent-Iván, Budzsák, Kanizsa. Firigyháza, Egyházaskér, Terján, Béba, Pádé, Csóka, Száján, Tisza-Szent-Miklós. Becse stb. plébániák anyakönyveiből, külön-külön, név és szám szerint közli azon családneveket, melyeknek szegedi származása az anyakönyvekből kiderül.

radt a szegedi gyarmatoknál; fennmaradt annyival is inkább, mert a ritkább esetek közé tartozik, hogy a szegedi származású legény más vidéki származású leányt vegyen feleségül. Hisz Szegeden is eseményszámba megy, ha alsóvárosi és felsővárosi legény és leány kél házasságra.

Szeged a Torontál és Temes vármegyei gyarmatokba népének fölöslegét adta. De hogy miért nem inkább Bács-Bodrogh vármegyébe, vagy másfelé nem vette az áramlat irányát, annak oka abban rejlik, hogy a múlt században s a jelen század első felében is, Torontál és Temes vármegyék nagy birtokossága a kivitelre még akkor kevésbé keresett gabonatermelés mellett, óriási mérvű dohány-gazdálkodással foglalkozott. A dohánynak Szegeden volt piacza és báró Sina, Wodianer, úgy más nagy kereskedők révén innen került az a küllőidre. A dohány-kultúra terén pedig a szegedi munkásnak, a gányó-kertészeknek, nem volt párja. Ezért édesgették, ezért telepítették a szegedi kertészt kiváló szeretettel mindenfelé, s ez a körülmény idézte elő a szegedi gyarmatok nagymérvű létrejövetelét.

Az utóbbi időkben Szegedről nagyobb rajokban sehova sem történt telepítés. Szórványosan és pedig a gazdák közül többen el-elköltöznek, ahol több és olcsóbb földekhez juthatnak. Ezt azonban nem Torontál és Temes vármegyékben, hanem a Duna—Tisza közti régi kun pusztákon és ezenkívül Slavóniában keresik, hol már Pozsega, Szeréin és Verőcze vármegyékben 56,901 magyar lakik s ahol egyes helységek lakossága egészen magyar, több helyen pedig a horvátokkal feles számban laknak.¹⁾

Szegedről, valamint Algyőről és Dorosmárol is kisebb rajokban folytonosan tart a Slavóniába való betelepülés. Elszakadt véreink egyideig megőrzik magyarságukat, de rövid idő múlva reánk nézve elvesznek mindenkorra.

¹⁾ Így Pozsega vmegyében: Badljevina, Gaj, Pakracz községekben stb. — Szeréin vmegyében: Iregh. Maradék, India, Nikinczi, Hrtkovczi, Radinczi, Putinczi, Gabos, Csakoveczi, Vukovár stb. községekben. Verőcze megye minden járásában 2—5000 magyar. Megjegyezzük azonban, hogy a horvát-szlavonországi magyarság legnagyobb részben a dunántúli vármegyékből származott.

III.

SZEGED KÖZSZOLGÁLATAI.

Iskolákat, közművelődési s humanitárius intézeteket állít, a magyar nyelvet és nemzetiséget előmozdítja. A haza és az alkotmány védelme körül dicsőségét szerez.

Valahányszor Szegedet egy-egy nagyobb csapás érte, valahányszor erejében a kimerülésig megtörött: a csapástól ért szédületből felocsúdva, nem azt tette, hogy pihenésre, erőgyűjtésre hajtotta volna fejét és fáradt tagjait; hanem ellenkezőleg, a szenvedésekből merítve erőt, új életét hatványozott munkával, bámulatos áldozatok hozatalával kezdette meg.

Mint a fa, melynek koronáját lebontolják, rohamosan igyekszik új hajtásaival a régi terebélyt előállítani: úgy Szeged népe is a romlás és a pusztulás után egy-két esztendő lázas tevékenységével igyekezett mindazt helyreépíteni, amivel csak bírt; sőt igyekezett több, nagyobb, szebb és hírnevesebb lenni, mint aminő azelőtt volt. Ezen igyekezet azon nagymérvű alkotásokban és áldozatokban nyilvánul, melyeket úgy a város, mint polgársága a közjóért meghozott.

A régi polgárőrsereg 1806-ik évi egyik zászlaján egy érdekes vereszet refrainje ezt mondja:

»Mert javáért Szeged mindenét felszánja.«

Csakugyan így történt ez mindenkor.

Midőn a Tisza árja 1712-ik évben a várost megsemmisítette, Szeged legfőbb igyekezete oda irányult, hogy a »vadul felnövekedő ifjúság nevelésére és tanítására az alkalmait megadja. A megsemmisült, a tönkrement város első sorban is a közműveltség oltárán áldozott s 1719-ben kizárólag saját ösztönéből, saját erejéből, a piaristák vezetése alá helyezett gymnasiumát megnyitotta«?)

Az időben az Alföldön egyetlen egy középiskola sem létezett. Ellenben a hatalom és a főpapság a felvidéken vetélkedve állított ilyeneket. Szó sem volt az Alföld kultúrájáról.

¹⁾ Az alapító oklevél 1719. évben kelt, lásd sz. kir. Szeged város titkos levéltárában 140. sz. a. A tanítás a parva és principia osztályok megnyitásával tulajdonképp az 1721. évben kezdetett.

Az országnak ez a része csak arra való volt, hogy népe csikókat neveljen, gabonát termeljen s a Rajna partján folyó hadjáratokhoz vitéz katonákat szolgáltatasson.

Az Alföldnek, a délvidéknek első középiskoláját, az időben egy kiterjedt nagy vidéknek legfőbb kultúrintézményét, Szeged város katasztrófát szenvedett polgársága állította fel.

S ez a kultúrintézmény hosszas időn keresztül, évtizedekig egyedüli középiskolája volt a délvidéknek.¹⁾

Midőn az 1722—23-iki nagy tűzveszélyek s az 1736-iki árvízküzdelem az anyagi erőket kimerítette s amidőn az 1738—40. évi pestis a lakosságot megtizedelte, a mélyen sújtott város amellett, hogy polgárait a helyi védelemre fegyverbe öltöztette, Mária Terézia trónjának védelmére 44 főnyi felkelő csapatot küldött a harczmezőre, vitéz katonákat, kiknek teljes felszerelését az utolsó darabig kizárólag a város közpénztára viselte. Ezen kívül a város földesúri birtokai után, Csongrád-vármegye lovas csapatahoz 28, a »nemes« tanács tagjai pedig 6 felkelőt állítottak ki, teljes katonai felszereléssel.²⁾

A város fegyverbe öltözött polgársága pedig 1735. évben a Péro-féle lázadás alkalmával, midőn egy lázongó csapat a város felé tartva, azt kirabolni és feldúlni akarta,³⁾ valamint a túri (1742.) katonai lázadás elnyomása alkalmával történt kivonulása által a legfelsőbb helyről nyilvánult elismerést vívta ki.⁴⁾ A harczmezőre küldött szegedi vitézek sikerei közül pedig elég legyen a hős Siskovich József nevét említenem, ki Kolin-nál a Frigyes porosz király által személyesen vezetett roha-

¹⁾ Aradon 1745-ben, Temesváron 1751-ben, Nagy-Becskereken 1843-ban, — Baján 1761-ben, Kalocsán 1765-ben, Szabadkán 1747-ben, illetőleg csak 1788-ban állítottak gymnasiumok, melyek kezdetben nagyrészen csak kis gymnasiumok, illetőleg 4 osztályú grammatikális iskolák voltak, míg a szegedi gymnasium kezdettől fogva az azon időbeli tantervnek megfelelő teljes, vagyis 6 osztályú középiskola volt. (Lásd: Mészáros Ferencz. A magyarországi kath. gymnasiumok története. Buda. 1865.) — A fehértemplomi, lugosi, pancsovai, nagy-zombori, újvidéki állami és tanulmányalapi, valamint a nagy-kikindai, verbászi és zentai községi gymnasiumok egészen újabb keletűek. — Akik Dél magyarországnak múlt századbéli kulturális képét valóban ismerni óhajtják, azok figyelmét különösen felhívjuk a »Ratio Educationis« bécsi 1777. évi kiadásának 22. lapján közölt érdekes térképre, hol hazánk egy része fölött, ott, ahol nagyobb iskolák léteztek, fény tündöklék, ellenben Délmagyarország vidékét a legsötétebb felhőtömeg borítja, jelképeül annak, hogy ott kultúra nem létezett.

²⁾ Szab. kir. Szeged város számvevőségi levéltárában 1741/2. évi számadási 85., 112., 114., 124., 148. stb. mellékletek s a következő évi számadások számtalan tétele.

³⁾ Damiani Ladislaus, Orationes. Tyrnaviae. 1742. 346—350.

⁴⁾ Szeged város tanácsi jegyzőkönyve 1742. é. aug.-szept. hónapokról.

mókát öt ízben verte vissza s ezáltal a híres, a következményeiben rendkívüli győzelem egyik ünnepelt bajnoka lett.¹⁾

Midőn az 1770-ik évi árvíz alkalmával Szeged ismét romba dült s az 1790., 1792. és 1794-ik évi óriási tűzveszélyek alkalmával a város egy-egy része egymásután elhamvadt, a nép nem kesergett, nem csüggedt baján; jobban bánkódott a haza sorsán, az alkotmány elvesztésén és a magyar nemzetiség és nyelv erőszakos elnyomatásán. Akkor nyilatkozott meg Szeged polgárságának azon hazafias és nemzeties közszelleme, melynek Dugonics a nemzetet lethargiájából felébresztette munkáiban adott kifejezést. A letiport alkotmányért, a megalázott nemzetiségért Szeged népének szíve dobogott leghevesebben.

A hatósági ügyek intézésében reá erőszakolt, de kiküszöbölt német nyelv helyett nem a latin nyelv uralmát állította helyre, hanem talán legelsőként a hazában, jegyzőkönyveit és hivatalos iratait magyar nyelven rendelte szerkesztetni.

Azután újon emelt székházában, mely az időben az Alföldön páratlan volt, a fővárosból és a testvér haza szívéből vándorútra kelt magyar múzsa részére színpadot rendezett be, mely e nemben a vidéken a legelső vala.²⁾

Azután a szenvedő emberiség javára kórházat, és ápoló intézetet létesített. Iskolákat állított s különösen a gymnasium részére díszes, óriási épületet emelt, hol az 1792. évben már a bölcsészeti tanfolyam nyitott meg. Ugyanitt később gazdag felszereléssel rajziskola szervezetett, sőt már egy conservatorium felállítása is tervezetett. Lépések tétettek — bár sikertelenül, az iránt is — hogy az ötödik jogi akadémia Pozsony helyett Szegeden állíttassék fel.

Abban az időben Temesváron s egyebütt is állíttattak már középiskolák, de a délvidéken lyceumot megint csak Szeged állított fel legelőbb. Ez a lyceum ismét évtizedeken át az egyedüli ilyenmű intézete volt a délvidéknek. A rajziskola s a később mellé állított polgári iskola pedig abban az időben csaknem egy szerényebb igényű technikai tanintézet volt, s mint ilyen egészen 1848-ig a hazában párját ritkította.

A magyar nyelv és nemzetiség, a magyar közműveltség, a tudomány és művészet iránt felgyült ezen áldozatkészség nemcsak a helyi, hanem az országos intézmények iránt is megnyilatkozott, melyeket legnagyobb részben a magyar társadalom hozott létre. A nemzeti színházra, a vakok intézetére,

¹⁾ Hirtenfeld. Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Wien 1857. 206. lap, hol Szeged ezen nagy fiának életrajza és többi diadalai ismertetve vannak.

²⁾ Dugonicsról. A Dugonics-Társaság Évkönyve. Szeged. 1894. 19.1.

a tudós társaságra, a nemzeti múzeumra, Mátyás király emlékszobrára és más ily czélokra megindított nemzeti gyűjtések s illetőleg adakozások körül Szeged város és lelkes polgársága magát egyrészlől sem engedte túlszárnyaltatni.¹⁾

És amidőn a haza veszedelemben forgott, Szeged polgárai elsőik valának, kik megmentésére vagyont és vért áldozni készek voltak.

Szeged egymaga négy rendes honvéd zászlóaljat állított ki. Polgárságából pedig 27 gyalog- és 4 lovas nemzetőr század telt ki. E polgárság minden katonai támogatás nélkül 1849-ik évi február hó 11-én falai alul vitézül verte vissza Theodorovics 7000 főnyi seregét, s Szeged nemzetőrsége ápril 3-án legelsőként hágtott fel Szent-Tamás sánczaira, örök dicsőséget és nemzeti elismerést szerezve ezzel a városnak. Es ugyanezen időkben, amidőn Deszknél a Maros hirtelen árja kitört, Szeged polgárai gátolták el a rohanó áradatot, s mentették meg egész Torontál vármegyét azon szörnyű csapástól, mely az 1855. évben a vármegye minden igyekezete daczára is elháríthatlan lett.²⁾

Még az elnyomatás sötét időszakában is, amidőn évről-évre küzködni kelle a megújuló árvizekkel; amidőn a katasztrófát már szüntelen rettegni kelle; s amidőn a marosi és vedresházi átmetszésekre, az újszegedi part-levágásra, ezen állami s illetőleg közérdekű munkálatokra a közpénztár több százezer forinttal hozzájárult: ugyanakkor az ismeretes nemzeti kölcsön-művelten Szeged város 600,000 frt, Szeged polgársága pedig 400,000 frt, összesen tehát egy millió forint erejéig reszesített.

1867-ben pillanatoktól függött Szeged léte. De amint elmúltak a vésznapok, hatványozott erővel indultak meg azon alkotások, melyek a város polgárisodására s műveltségének emelésére szolgáltak. A főreáliskola és bérház építése, az árvaház létesítése és a Széchenyi-tér rendezése stb. ezen időknek alkotásai s mind a városi polgárság áldozat-filléreiből kerültek ki.

1876-ban ismétlődtek a válságos napok, de azok sikeres leküzdése után a város emléket állított halhatatlan fiának, Dugonics Andrásnak; az egész ország ipar s gazdasági viszonyait feltüntető országos kiállítást rendezett, melynek dícsére-

¹⁾ A nemzeti múzeumra 2575 frt 27 krt pengőben (1827. évi 35. t. ez.), a nemzeti színházra a város és a polgárság egyúttvéve 4297 irtot adományozott stb. (Reizner. A Régi Szeged. I. k. 19—20. 1. és Székely J. Magyar játéksín. Budapest 1887. 165., 188. lap stb.)

²⁾ A Régi Szeged. I. k.

téré nemcsak a délvidék népe, hanem az ország műveit közönségének nagy része sereglett össze.

És amidőn az 1877-iki újszegedi katasztrófa Szeged népét bánattal és keserőséggel töltötte el, a szegedi derék ifjak egy év múlva mégis elsők valónak Szerajevó falain, — az ozmán ágyúkat ők foglalták el, s az ellenség zászlója az ő kezeikbe jutott.

De nem, még sem ők valónak az elsők Bosznia várainak hősi megvívásában. Elsők voltak négyszáz évvel ezelőtt ősapáik, kiknek vitézségét az igazságos király leveleiben megörökítve találjuk.¹⁾

Mit mondjunk végre a legutolsó katasztrófáról, mely Szegednek új életet adott. Nem pihent e nép, nem tért nyugovóra a fáradalom után, hanem lázzal, éjt nappallá egygyé téve dolgozott, s a hálás nemzet és műveit nagyvilág segélyével tüneményszerű munkát teljesített.

Óriási terhek viselését vállalta magára. Tizenöt milliónyi kölcsön törlesztésének gondja nehezedik rajta. Elég volna ez egy-egy kisebb országnak is, hogy több emberöltőn át apaszsa. De Szeged népe leküzdi bajait, átéli súlyos napjainak veszélyeit. A küzdelemben egyesek ha elbuknak is, a tömeg azért előre halad.

Miként a fa, mely összes lombozatát elhullajtja, nem pusztul el, ha a törzs sérülést nem szenved, hanem kikeletre az ágak új rügyeket, új leveleket s virágokat hajtanak: úgy Szeged lakossága is a délvidékre és a hazára nézve nem szűnik meg virágzani és gyümölcsöket hozni.

Dolgozik, izzad, fárad e nép úgy, miként a hazában egyik sem. Míg a férfi munkás eljár Belgrádba, Brailába hajókat építeni, — Bukarestbe sánczokat emelni: addig a honmaradt hitves kenyérsütögetésből, paprika-termelésből, szappanfőzésből stb. megkeresi élelmét, törleszti az államkölcsönt s gyermekeit neveli, taníttatja. A lakosság másik része - a gazda közönség — miként Anteiosz, ez is a földből meríti erejét. Ez az erő csudálatos mérvben növekedik. Hisz csak a szegedcsongrádi takarékpénztárban hat millió forint takaréketétje van.

Adjatok e népnek, e fajnak földet s a föld által visszaszerzi és meghódítja a magyar nemzetiségnek a haza azon részét, mely talán már elveszett.

Igazán tüneményes faj ez a szegedi nép és elragadó annak tanúságos ezredéves története. E történelemről, Szeged jövőjéről s rendeltetéséről ismételve mondhatom:

»Szeged története valóságos *történelem*, — a tanúságok gazdag tárháza. Múltja nem tengődés, de folytonos küz-

¹⁾ Reizner. A Régi Szeged. II. k. 47.-48. 1.

delem a létért. Az ellenség gyakran feldúlta, tűz, víz és más istencsapása többször elpusztította; de mindig feltámadt és népe mindenkor megmaradt igaz magyarnak. A népben rejlődő őserő és szívósság a bajokat elenyésztette s minden csapás után a város népe nagyobb és izmosabb lett, mint azelőtt volt. A küzdés tette nagygyá s ez biztosítja jövőjét és fényes hivatását, melyet kétségen kívül be fog tölteni. Nagy szolgálatokat tett a hazának, a magyarságnak, nyelvünknek, nemzetiségünknek. Még nagyobbakra van hivatva a jövőben. A jelen bár kedvezőtlen, de biztat a jövő. Az akadályok lassanként elhárulnak, a bajok elenyésznek s az lesz ez a város mégis, aminek mi és az egész magyarság akarja. Ez lesz a délvidéki magyar kultúrának, a magyar nemzetiségnek hódító központja.«¹⁾

A csodás erejű, hullámsírából új életre kelt Szeged múltja s jövője lelkesedésre kelt bennünket s a város újjáalkotójának szavait ismétljük, hogy: »csak egy Szeged van« s miként negyvenhat évvel ezelőtt a magyar nép vezére, úgy mi is mélyen meghajolva elmondhatjuk: »Szeged népe! nemzetem büszkesége!«

¹⁾ Ibolya. Emléklap. Szeged. 1887. 5. 1.

IV.

DÉL MAGYARORSZÁG.

Délmagyarország fogalma. A nemzetiségek és veszélyes törekvések. Délmagyarország régi magyar népessége. A török hódoltság alatt való elnéptelenedése.

»Délmagyarország«, vagy »Magyarország déli részei«, »déli vidéke«, határozatlan, ingadozó geographiai fogalmak. Amíg a »Tiszáninneni kerület«, a »Dunáninneni kerület« vagy a »Királyhágón túl« alatt a vármegyéknek mindenütt egy meghatározott számát és egy pontosan körülírható területét értjük: addig a »Délmagyarország«, hazánk »déli részei«, »déli-vidéke« kifejezések alatt különböző helyeken más és más, kisebb vagy nagyobb területeket értenek.

Nemcsak ma, de hajdan is így volt ez. II. Ulászló király III. decretumának (1498.) 16. cikke, midőn Magyarország déli részeit említi (*partium inferiorum*), ide tartozólag Pozsega, Valkó, Szerém, Bács, Csongrád, Csanád, Torontál, Arad, Temes és Békés vármegyéket sorolja fel.¹⁾ Ellenben az 1525. évi rákosi országgyűlési végzések 36-ik cikke Délmagyarország vármegyéit már csak a következőkben számlálja elő, ú. m.: Temes, Torontál, Bács, Valkó, Szerém és Pozsega vármegyék.²⁾

Napjainkban is különféle helyeken mindig más és más területeket értenek a Délmagyarország elnevezés alatt.

Sokan csakis Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyéket, vagyis az egykori »temesi bánság«-ot sorozzák Délmagyarország területébe s általában a Délmagyarország elnevezéssel még mindig az egységes »Bánság«-nak traditionalis emlékét és Temesvár régi állását és szerepét igyekeznek fentartani és ápolni.³⁾ A »Délmagyarországi tanító-egylet« csakis

¹⁾ Corpus iuris hungarici. i. é.

²⁾ Kovachich. Vestigia comitorum apud Hungaros. Budáé. 1790» 588. 1.

³⁾ Ezt igazolja a számos példa közül Böhin Lénárt: Délmagyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. Pest. 1867. című két kötetes műve. A Bánság, illetőleg a »temesi bánság«, Magyarország és a magyar alkotmány legnagyobb sérelmére csak az 1717—1779-ik,

az említett három vármegye tanítói karából keletkezett; a »Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat« különösen a Maros-Tisza-Duna köz történelmi és régészeti emlékei földterítésén fáradozik; a »Délmagyarországi Közlöny« is csak ezen vidék képviselőjére törekszik. Számos közgazdasági vállalatot és egyéb intézményt említhetnénk még, amelyeknek címében ott találjuk a »délmagyarországi« jelzőt, s amelyeknek székhelye Temesvár, mely vállalatok törekvéseit pusztán az egykori »Bánát« területére irányozzák. Ezen vállalatok és intézmények szervezete és működése csakis Toron tál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területére szorítkozik.

Őszintén megvalljuk, hogy a szelidebb és hizelgőbb »délmagyarországi« címek alatt nem vagyunk hajlandók a »Bánát« traditionalis emlékét fentarlani, s nem nyugodhatunk meg abban, hogy a három vármegye bármi czég és cím alatt, mint összetartozó terület, mint külön geographiai egység szerepeljen. Már Pesty Frigyes meggyőzőleg kimutatta, hogy mily sérelem, mily veszély rejlik abban, hogy a kérdéses három vármegye mint összetartozó terület, mint geographiai egység szerepel.¹⁾

Mások ismét Bács-Bodrogh vármegyével egészítik ki Délmagyarország geographiai fogalmát. Ez a vármegye 1849-től 1861-ig Magyarországtól hasonlóképp elszakítva volt, s mint »szerb vajdaság«, mint külön tartomány, külön kormányzás alatt állt. A vármegye délkeleti zuga, a mai titeli járás pedig mint »csajkás kerület« a katonai határörvidékhez tartozott és csak 1873-ban kebeleztetett be Bács-Bodrogh vármegye területébe.³⁾

Igen sokan azonban Délmagyarország fogalma alatt hazánk mindazon részeit értik, amelyek geographiailag Magyarország déli határainak közép tájára esnek. Mi is ezen felfogáshoz csatlakozunk s így Délmagyarország alatt a Krassó-Szörény, Temes, Torontói. Bács-Bodrogh, Szerém, Pozsega és Verőcze vármegyék területeiből alkotott vidéket értjük.

Igaz ugyan, hogy a hét vármegye közül az utóbbi három a Horvátországnak adott »fehér lap« és a Horvát-Szlavonországgal 1868. évben kötött egyezmény értelmében, Horvát-

majd az 1849—1861. években állt fenn. Ezen időszakra vonatkozólag lehet szó a Bánság külön történelméről, de legkevésbé azon századokra nézve, a midőn a régiebb és újabb vármegyék külön-külön alkotmányos igazgatás alatt álltak.

¹⁾ Pesty Frigyes. A temesi bánság elnevezésének jogosulatlansága. Pest. 1868.

²⁾ 1873. é. XXVII. t.-cz. A bánsági határörvidék és titeli zászlóalj polgárosításának törvénybe iktatásáról.

Szlavonorságok külön autonóm kormányzata alá jutott.¹⁾ De Horvát-Szlavonország is Magyarország elválaszthatlan és elidegeníthetlen része, s így a szóban forgó három vármegyét Dél-magyarország geographai fogalma alá vonni annyival inkább lehet és kell is, mivel Verőcze. Pozsega és Szerém vármegyék a legrégebb időktől fogva egész 1848-ig közvetlenül Magyarországhoz tartoztak, s nemcsak hogy »tartoztak«, de ép oly magyarországi vármegyék voltak, mint akár Csongrád, akár Heves stb. vármegye.³⁾

A felemlített hét vármegye egy kiterjedt országrész, Magyarország legértékesebb gyöngye, legszebb vidéke. Bács-Bodrogh, Torontál és Temes vármegyék síkjai és lensikjai a legkitünőbb minőségű földek, hol kánaáni bőségben minden terem. Szerém, Pozsega és Verőcze megyék lapályain is gondos művelés melleit a föld gazdag termést biztosít. A bájos és üde Fruskagóra hegláncz a phylloxera pusztítása előtt elsőrangú bortermő vidék volt, gyümölcs-termelése pedig ma is páratlan. Temes és Krassó-Szörény vármegyék hegléségeiben a különféle érczek és kőnemeknek kimeríthetetlen kincse rejlik. A gyönyörű heglvidék, az Almás- és Cserna-völgy paradicsomi szépsége mindenkit elbűvöl s a természet és a föld iránt hálás érzelmekre gerjeszt.

Ez a termények kincseiben és a természeti szépségekben oly páratlanul gazdag és áldott Déhnagyarország, népességét tekintve — fájdalom — nem magyar, s a külső benyomások is olyanok, mintha ez országrész nem is Magyarország lenne. A népesség túlnyomó része német, oláh, szerb, horvát és tót nemzetiségű, akik közül létszámra nézve a magyar az utolsó előtti helyet foglalja el.

Itt a nemzetiségek azon teljes politikai és jogi egyenlőséggel szemben, melyet az ország alkotmánya minden különbség nélkül reájuk is kiterjesztett, külön jogokat, kiváltságokat követelnek. A közsabadság helyett kizárólagosságot óhajtanak. Az irántuk nyilvánult testvéries és a csapások idején tanúsított emberies részvétért idegenséget, gyűlöletet táplálnak. A honfiai engedelmesség, a hazaszeretet és köteles polgári hűség,

¹⁾ 1668. é. XXX. t.-cz. A Magyarország s Horvát-, Slavon- és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény beczikkelyezéséről.

²⁾ Podliradczky József. Szlavóniáról, mint Magyarországnak alkotmányos részéről, liuda 1837; — Palugyay Imre. A kapcsolt részek Pozsony. 1863. — Pesty Frigyes. Száz politikai és történeti levél Horvátországról. Budapest. 1885. — E vármegyék a magyar országgyűlésen követeik által közvetlenül voltak képviselve, s nem úgy, mint a többi horvát vármegyék.

valamint az ország törvényei és alkotmánya iránti elengedhetetlen tisztelet helyett mindinkább kirívó színben nyilvánuló hazafiatlanságot, törvénysértést, hűtlenséget, sőt árulást tanúsítanak. A birtokukban levő kánaáni földeknek általuk élvezett bő áldásaiért és a különféle jótétemények és gondoskodásokért az ország és ennek magyar kormányzatáért háladatlan-ságot követnek el és mindegyre hangoztatják alaptalan, képzelt sérelmeiket. Elnyomást emlegetnek, kik voltaképp jobb létben vannak, mint a közöttük tengődő zsellér magyarság. Zsarnokságról panaszkodnak, akik iránt a törvény és kormányzat annyi elnézést, annyi gyengédséget, mondhatni igazi gyengeséget tanúsít. Egy szóval a délnagyarországi nemzetiségek csekély kivétellel gyűlölik mindazt, ami magyar; gyűlölik szent István koronáját és e korona sérthetetlen jogait, s gyűlölik, mi e jogoknak általunk hön ohajtott ápolása és fejlesztése irányul.

A horvátok az uniótól mind távolabbra vezető törekvéseket nyilvánítanak. Szvinimir országa, a »három egy királyság« után epekednek.

A szerbek Miletics álmán révedeznek s a nagy Szerbia eszményén lelkesednek, melynek kiegészítő részeit képeznék »Szrem«, »Bacska« és »Banat«. Szent István apostoli utódjának arcsképe helyett Nagy Péternek, vagy a »fehér czár«-nak arcsképeit szerzik meg, ki után, mint »szabadító« és a szláv egység feje után áhítoznak, s kinek nevét köz isteni tiszteletek alkalmával a pópák imáikba foglalják. Felesleges itt bizonyítgatni, hogy a szerbek ezen s egyéb államellenes érzelmei és törekvései a szomszédból, de különösen Oroszországból mily kézzel fogható módon és eszközök által tápláltnak.

Az oláhok a régi Dácsiát ohajtanák feltámasztani. Traián római légiói maradványainak tartják magukat, noha fajuk és eredetük egészen másra vezethető vissza. Nemcsak a Királyhágón túli részeket, de a Maros-Tisza-Duna közét is a »románul« nép örökének hirdetik. A magyarságnak és a magyar államnak kétségen kívül ők a legszenvedélyesebb gyűlölői s az eloláhosítás könnyű procedúrája által csakugyan a legnagyobb veszély terjesztői. Szinte megdőbbentő az az eredmény, melyet elérniök már is sikerült. Fajuk szapora, jellemük alattomos és ravasz, hajlamuk vérengző. Az ámitok és izgatók által könnyen vezethetők. A faji összetartás érzete rendkívül kifejezett. Fanatizmusuk oly nagy, hogy a közönséges rablógyilkos Hóra és Kloska, meg több eféle egyének arcsképeit, mint nemzeti martyroket tisztelik. Elszakadási és árulást törekvéseikből immár titkot sem csinálnak, aminthogy Romániában sem palástolgatják ama vágyakat és törekvéseket, a melyek a Királyhágón

túli rész és a Maros-Tisza-Duna köz annectálására irányulnak. Cradisteanu senator Bukarestben nyíltan kimondta, hogy »Arde-
lia és Bánát ama gyöngyök, melyek még a romániai király
koronájából hiányoznak«. ¹⁾ Tehát nemcsak a szerbek, hanem
az oláhok is áhitozzák »Bánát« birtokát. És mi ezek daczára
mégis azon révedezünk, hogy tulajdonkép mit is óhajtanak az
oláhok, midőn ők a magyar korona és állam egysége ellen
nyíltan tüntetnek és ármánykodnak s államférfiaink is elég
gyöngék, tőlük azt kérdezni és tudakolni, hogy mik a sérel-
meik?

A bolgárok (Vinga és Bessenyő körül) csekély számmal
vannak. E szorgalmas nép faji és nemzetiségi jellegét máig
híven megőrizte. Igen keveset magyarosodtak, de hajlamukra
nézve hű és megbízható elem. Az utóbbi időszakban kezdenek
Bulgáriába vándorolni.

Ruthenek Bács-Bodrogh vármegye kulai és zsablyai járá-
sában fordulnak elő. Szorgalmas és jó hajlamú nép, mely
sorsával teljesen meg van elégedve. Papjaik befolyása alatt
állanak.

Csehek a bányavidéken vannak és számuk mindegyre
apad. Polgárisodnak és leginkább a németiségbe olvadnak.

A tótok Délmagyarország minden vármegyéjében kisebb
és nagyobb telepekben s elszórtan is mindenütt vannak. Nem-
zetiségi törekvéseket csak ott tanúsítanak, hol papjaik pánszláv
szelleműek. Különböznék békés polgárok és a magyarsághoz
simulok.

A németek, helyesebben a »svábok« Délmagyarország
nemzetiségei közt a magyar államnak leghívebb polgárai, a
magyar fajnak igazi, benső barátai, szövetségesei, kik, bár fen-
tartják nemzetiségüket, ősi nyelvüket, mit senki sem kíván
elnyomni, a magyar kultúrának mégis őszintén hódolnak s a
magyarral »együtt« e hazát bármely ellenséggel szemben védel-
mezni készek.

A horvátok, szerbek és oláhok nagy számával szemben
a németek, a magyarok és a többi békés nemzetiségek együtt-
véve is nagy kisebbséget képviselnek. A hét vármegye összes
lakossága manapság 2.915,207 lélekre rúg s e létszámból az
oláhokra 562,585, a szerbekre (Krassó-Szörény, Temes, Toron-
tál, Bács-Bodrogh vármegyékben) 458,010, a horvátokra (ugyan-
ezen 4 megyében) 11,155, a többi 3 vármegyében pedig a
horvátok és szerbekre együtt 559,307 lélek esik. Tehát az
említett három nemzetiség létszáma 1.591,057 lélek s ezzel

¹⁾ Pesti Frigyes. Száz politikai és történeti levél Horvátországról.
Budapest, 1885. 51. lap.

szemben a magyarok száma csak 466,341 (ebből a 3 horvátországi vármegyére esik 56,901), a németeké pedig 668,341 (ebből a három horvátországi megyére esik 105.849) lélek, mi együttesen 1.134,682 számot tesz.

Ha a tudvalevő három nemzetiségnek kifelé gravitáló és ellenséges érzelmeire gondolunk, mint azt a múltban is tapasztaltuk, válságos idők bekövetkezése alkalmával Délmagyarország magyar lakosságának s az ezzel barátságos viszonyban élő németeknek sorsa igazán kétségbeejtő. Sőt — miként azt a Hóra-Kloska-féle lázadás és az 1848/49-iki példák is igazolják, a veszély nemcsak Délmagyarország népét, hanem az ezzel szomszédos belső vidékek lakóit is a legnagyobb mértékben fenyegeti.

Az az állapot, hogy az ország déli határán a lakosság túlnyomó része megbízhatatlan, sőt hazafiatlan, a délvidéken bekövetkezhető valamely hadi művelet alkalmával a siker kivívását már egymagában is kockáztatja. Már az is elég veszedelem reánk nézve, hogy a déli szomszéd államok, határvonalukkal átellenben nem a magyar állam lelkes polgárait, az ország védelmében halni kész fiait, nem a magyar népet látják: — hanem saját fajukat, önnön véreiket, mely < feléjük törekszik s mely a csatlakozásra, az árulásra oly készséges hajlamoktól van eltöltve.

Polyglott államoknak — minő hazánk is — egyik legfőbb feladata az lenne; hogy ép határain nyerjen erős kifejezést az a nemzeti jellem, mely az államalkotó elem nyelvében és hazafias érzelmeiben nyilvánul.

Nem így volt ez hajdan, századokkal ezelőtt, amikor a törökök Délmagyarország kultúráját még fel nem dúlták s magyar lakosságát ki nem pusztították. Mindenütt, hol mostanában csakis az idegen szó hangzik, magyarok laktak, magyar szív és magyar lélek honolt a keblekben. Hiszen a honfoglaló magyarok az elhagyott otthonuk tájaira emlékeztető sík földeket szállták meg előszeretettel. Hiszen a magyar génusznak is a róna az eszménye, hol a lélek is szabadabb, mint a hegyektől bezárt völgyekben. A temesközi és bácskai síkság egész a Dunáig, Szerbia határáig hajdan magyar lakosságtól volt benépesítve.

Magyar lakossága volt Verőcze, Pozsega, Szerém és az eltűnt Valkó vármegyéknek is, hol a délszláv elemnek is voltak telepei, de a vidék azért nyelvre, népességre nézve általában magyar volt. Hisz a mai Verőcze vármegye voltaképp nem is Verőcze, hanem részben Baranya, részben Valkó vármegye területéhez tartozott. Eszéket egészen magyarok lakták, s ott még a múlt szá-

zad elején is tekintélyes magyarság küzdött. Az említett régi vármegyék egykori helységnevei általában magyarok voltak s nagyon sok szláv helységnévben az egykori magyar elnevezés eltorzítására ismerünk. A birtokos osztály pedig csaknem kivétel nélkül magyar volt.¹⁾ Nem is kell ezt oly bőven bizonyítani, elég csak azon körülményre utalnunk, hogy a szegedi polgároknak a kameniczai, pétervárad, karlóczai és szlankameni szőlőhegyekben, tehát az egész borvidéken, a mohácsi vészig kiterjedt szőlőbirtokaik voltak, hova lejártak szüretelni. A szegedi homokföldek szőlő vesszői is szerémi eredetűek.²⁾

Most ezen vidékeken csak elvétve, egyes kis szigetcsoportban vannak magyarok, a lakosság domináló része szerbhorvát.

Miként az oláhság, úgy a szerbek is hazánknak nem őslakói, hanem csak betelepült népei. A szerbek beköltözésének legelső nyoma már 1404-ben előfordul, amidőn a királyné birtokán, Csepel szigeten, Kevi helységet szállották meg. Midőn Brankovics György szerb deszpot 1426. évben hazánkban uradalmakat nyert, melyeket rövid idő múlva meg elveszített, Boros-Jenőn és Becsén hasonlóképp szerbeket kezdett telepíteni. De ezek is igen kevesen voltak, úgy, hogy az illető vidékek ethnikai képén mi változás sem történt.³⁾ Nem mi, hanem a szerbek hírneves történetírója — Ruvarac — állítja és bizonyítja, hogy a szerbségnek hazánkba való beözönlése csak a XV-ik század közepétől fogva kezdődött. Midőn Mohammed szultán 1459-ben Szerbiát első ízben elfoglalta, az ezt követő

¹⁾ Csányi D. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. k. Valkó vármegye 1182 helységneve közül 561, Szerem vármegye 223 helységneve közül 118, Pozsega vármegye 450 helységneve közül 115 egészen magyar. Rövid például a legjellegzetesebb magyar helységnevek közül elősoroljuk a következőket: Anyásvölgye, Asszonyfalva, Bélvölgy, Berki, Bódogasszonyfalva, BonczfaTva, Boros falva, Borsód, Csákányfalva, Csabagáta, Csabateleke. Csatornaháza, Csík, Csomortány, Csőszfalva. Csütörtökhely. Csütörtökfalva. Délvölgy, Disznórév, Diós, Elevejáró, Ellésfalva, Erdőszád, Éresztvény, Ferdefalva, Fentőfalva, Gabonyás, Gátfalva, Görögmező. Gyermeksziget, Gyümölcsény, Halmos, Hegyfalva, Henyefalva, Iklód, Izsófalva, Kardos, Királyszállása, Kisasszonyfalva, Kosárfalva, Kovázd, Körtvélyes, Közép falu, Kunfalva, Kutvás, Leveles, Liget, Madarasfalva, Magyarmező, Mihályszége, Nesztelháza. Nyárádteleke, Örvényes, Papkereke, Péntekfalva. Ravaszvár. Révfalu, Sarkai!, Szarkabokra, Szalagfalva, Szénégető, Szilköz, Szabadság, Verőfény stb.

²⁾ Szeged város titkos levéltárában 20., 32., 35., 36 . 37., sz. a. Hunyadi Jánosnak 1450., Mátyás királynak 1471., 1478., Gábrriel kalocsai érseknek 1477. és guthi Ország Mihálynak 1481. évi oklevelei.

³⁾ Szalay László. A magyarországi szerb telepek. Pest. 1861. 4—9. lap.

időszakban, különösen 1465. évben mintegy 50,000 szerb költözött be Magyarországra. A jövevények a Száva-Dráva közben, a Szerénységben, a Tisza-Duna keleti szögleténél elterült Keve vármegyében elszórta telepedtek le, s később innen húzódtak más vidékekre. Nyomukba később, különösen a mohácsi vész körül, előtte és utána is, újabb bevándorlók léptek. Délmagyarországot főként az 1690 — 1699. években árasztották el, amidőn Bács-Bodrogh vármegye és a Száva-Dráva köz a török uralom alól felszabadult volt, s amidőn másrésről a török hadak elől mintegy félmillió szerb hagyta el hazáját. Nischől Belgrádig a vidék tökéletesen néptelen lett, mi okból Köprili nagyvezér a visszatérőknek teljes bűnbocsátatot hirdetett.¹⁾

Bács-Bodrogh vármegye is a XVI század elejéig egészen magyar volt. A nagy nemzeti katasztrófa után kipusztított vidék lakossága legyilkoltatott, rabul elhajtatott vagy elmeneült. Gserni Jován beözönlő emberei ekkor lepték el a pusztá helyeket s még később a menekülő szerbek és bunyevácok e Kánaánban telepítették le.²⁾

Torontál vármegye hasonlóképp magyar lakossággal bírt, s voltaképp a régi Torontáli a maival azonosítani nem is lehet, mert a mai Torontál vármegye északi része Csongrád és Csanád vármegyék területéhez tartozott. E két megye déli határán, a mai Komlós környékén a kunok »Szénteltszék« nevű kerülete létezett.³⁾ Csak ezen alúl volt a régi Torontál vármegye és ismét ettől délre terült el, mint már említettük, a Tisza-Duna szögében Kevemegye.⁴⁾

Temes vármegye régi lakossága is túlnyomó részben magyar volt. A régi helységnevek legtöbbször magyar. Csak a déli részekben létezett néhány oláh kerület. Itt, valamint a mai Fejértemplom körül fennállott egykori Korom vármegye népessége volt nemzetiségi vidék. Ez utóbbi helyen települt le Mátyás király idejében a Szerbiából menekült ráczság egy része. Temesvár és vidéke azonban teljesen magyar volt s a magyarság lassanként pusztult ki, vagy oláhosodott el. 1549. és 1550-ben Temesvárott még református magyar egyház-zsinatok

¹⁾ Századok 1893. évf. 855. 1. >Az újabb szerb irodalom termékeiről.«

²⁾ Steltzer Frigyes. Geschichte dér Bácska. Újvidék 1883. — Iványi István. Bács-Bodrogh vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. Szabadka, 1889. Badics Ferencz. A Bácska (Osztrák-magyar monarchia írásban és képben. Magyarország II. k. 573—618. 1.) stb.

³⁾ Csánky Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 1. k. 689. és köv. lap.

⁴⁾ Bárány Ágost. Torontál vármegye hajdانا. Buda. 1845.

tartattak, mert a Maros-Tisza-Duna közti magyarság nagy része a reformációt követte. Temesvár város községi, egyházi és iskolai nyelve olyannyira magyar volt, hogy még 1582-ben magyar nyelven írott levélben folyamodtak a pápához avégből, hogy magyar papokat és tanítókat küldene.¹⁾

Krassó vármegye régi helynevei közt is jelentékeny számmal fordulnak elő a magyar nevek. A lakosság egy része tehát magyar volt, de az oláhok és szlávok itt már nagyobb tömegekben tűnnek fel.²⁾

Szörény vármegye ellenben már a régi időben is túlnyomóig oláh népességű volt, ámbár egyes helyeken nagyobb magyar helységek is léteztek. Ez a magyarság soká, még az időben is fentartotta faji és nemzetiségi jellegét, amidőn a vármegye az erdélyi fejedelmek főhatósága alá tartozott. A többi közt Karánsebes város polgárságának névjegyzéke a XVII. század elejéről fennmaradt. Ebből és számos oklevélből kitűnik, hogy lakói magyarok voltak és hogy községi, törvénykezési és közigazgatási ügyeiket magyar nyelven intézték. Ez a magyar lakosság utóbb lassanként egészen eloláhosodott. Szörény vármegyére, illetőleg a Szörényi bánságra nézve különben meg kell jegyeznünk, hogy az egykoron a mai Románia területére jó messze benyúlt.³⁾

Íme, a mohácsi vész előtt s részben még az után is, egy ideig ilyen nemzetiségi viszonyok léteztek Délmagyarországon, ha ugyan nemzetiségi viszonyokról azon időkre nézve szólni lehet.

Ezekkel csak röviden jelezni kívántuk azt, hogy mindeütt magyar nép lakott s magyar szó hangzott ott, hol most csak elvéve bukkanunk magyarokra.

A magyarság a másfélszázados török uralom alatt Délmagyarországon teljesen kipusztult és elzüllött. A hadjáratok nyomorai, a különféle elemi csapások, ragályos és járványos kórok, a török kormány zsarnokságai és az elviselhetetlen közterhek a lakosság nagy részét teljesen megsemmisítették. — A magyar nép nem bírta elviselni ama fájdmát, hogy szüzeit a háremekbe, gyermekeit pedig Bektás kertjének díszül janicsárokká, a munkaképes férfiakat pedig rabokul elhurcolják. Akiket tehát a vad martalóczok meg nem öltek, a betegségek el nem pusztítottak, azok elköltöztek nyugalmasabb vidékekre.

¹⁾ Bárány Ágoston. Temes vármegye emléke. Nagy Becskerek, 1848. Az érdekes levelet egész terjedelmében közli Böhm L. i. in. I. k. 24b. l.

²⁾ Pesty Frigyes. Krassó vármegye története. Budapest. 1883. III. és IV. kötet.

³⁾ Pesty Frigyes. A Szörényi bánság és Szörény vármegye története Budapest, 1878. I.—111. k.

Az áldott vidék így lassanként kietlenné és vaddá változott. Temesvár egész környéke s Torontál vármegye legnagyobb része mocsárrá változott s egész napi járó földeken nem lehetett egy lelket találni. Egyes városok — melyek kevésbé voltak a inartalóczok dühének kitéve, — a végelpusztulástól megszabadultak. Itt a magyar lakosság lassanként az oláhok és ráczok tengerébe beolvadt és elenyészett.¹⁾

Így pusztult ki Délmagyarország egykori magyar lakossága, s azóta déli szomszédaink nem is tekintették azt többé a magyarok szent, elidegeníthetlen, örök tulajdonának.

¹⁾ Szeged város levéltárában az 1718. és 1719. évi iratok közt a tiszai szerb határőrök huszár és hajdú kompániájának többrendbeli névsora fennmaradt. Ezek sorában is nem kevés az elráczosított magyar nevű katonák száma.

DÉLMAGYARORSZÁG BETELEPÍTÉSE.

Délmagyarország visszaszerzése. A betelepítések vezérelvei. Szerb s német gyarmatosok, s a betelepülések főbb korszakai. A régi és jelenlegi népesség.

Budavár visszavétele (1686.) és a diadalmas mohácsi csata (1687. aug. 12) után Szeged, Pécs, Eszék és Pétervárad, Leopold seregeinek meghódoltak. Az egész Duna-Tisza köze, valamint a Dráva és Száva közti terület ekkor jutott tényleg a felmentő hadsereg birtokába. E részek az 1699. évben kötött karlóczi béke értelmében Magyarországhoz jogilag is visszakapcsoltattak. Mindazáltal Bács-Bodrogh vármegyeék területe jó ideig katonai és kincstári igazgatás alatt maradt s az alkotmányos önkormányzat itt csak 1811. Károly király uralkodása alatt lépett életbe. De az egész Tisza melléke, mint katonai határörvidék, a vármegye területéből kiszakítva, továbbra is idegen kormányzat alatt maradt. Az országgyűlés sürgetéseire az 1741. é. XVIII. t.-cz alapján a katonai határörvidék Mária Terézia alatt kebeleztetett be a vármegye területébe.

Bács-Bodrogh és Szerén vármegye területe korántsem volt oly néptelen, annyira elpusztult és kietlen, mint például Torontói vagy Temes vármegyeék területe. Baján, Szabadkán, Kanizsán, Zentán és más helyeken még magyarok is voltak, csudálatos módon fennmaradt: roncsai a régi magyar lakosságnak, a török hódoltság előtti fajnak, mely Szeged népének ethnikai jellegétől lényegesen eltér. A csekély számú magyarság mellett szerbekből állt e vidék népessége, s ezek települtek a karlóczi béke után is. A katonai és a kincstári igazgatás kiváló kedvezményeket biztosított a jövevényeknek, kik a vendégszeretetet azzal viszonzták, hogy az 1703—11-ik évi szabadságharc mozgalmai alatt Szeged külvárosait, Halas, Kecskemét védtelen magyar népet ismételten megtámadták és tűzzel, vassal pusztították.

Midőn a tiszai határőrséget feloszlatták, a szerb határőrség nagy része sem polgárisodni, sem a részére kijelölt újabb állomás-helyeken (illyr-bánáti ezred kerülete) letelepülni nem

akart. Inkább kivándoroltak Oroszországba, hol a katharinoszlavi kormányzásnak Új-Szerbia nevű kerületében telepedtek le, hol telephelyeiket magyarországi elhagyott községeik neveiről Glogovác, Pécska, Szemlak, Nadlak (Nagylak), Csánád, Csongrád, Martonos, Kanizsa, Szuboticza (Szabadka), Zenta, Becse, Földvár, Mosorin, Szent-Tamás, Zombor, Varasd, Vukovár, Kamenicz, Szlankamen, Zimony, Pancsova, Kabin, Versecz nevekre keresztelték el.¹⁾

Az elhagyott helyekre a kincstár ismét csak idegeneket, szerbeket, németeket s tótokat telepített. Magyarokkal nagyobb mérvben csak az időtől gyarapodott Bács-Bodrogli vármegye lakossága, amióta a kincstári javakat érdemes hazafiak kapták adományul

Már a visszaszerzés s illetőleg a karlóczai békekötés után megkezdődtek az adományozások. így a herczeg Odescalchi család a Szerémségben óriási területeket nyert. De főként Mária Terézia és József császár alatt történtek nagyobbmérvű elidegenítések. Az új magyar földesurak sok helyen már többnyire magyar jobbágyokat költöztettek birtokaikra. így például gróf Széchen Károly alezredes, e század elején Tömörény községben, mely azelőtt szerb lakosságú volt, magyar és tót jobbágyokkal népesítette be birtokát. Lelkes magyar volt s a vegyesajkú községben a magyar nemzeti érzelmek ápolására már ez időben kiváló súlyt fektetett, úgy, hogy a magyar érintkezés következtében tótjai is rövid idő múlva mind elmagyarosodtak. így történt ez több más helyen is.

Kanizsának és Zentának is időközben felszaporodott, igen szép fajú magyar népessége, a vármegye területén mindinkább elterjedt. A többi között a petrovszellői magyarok, mint azt faji jellegükből, nyelvjárásuk és szokásaikból megállapítani lehet, jó részben kanizsai eredetűek.

Bács-Bodrogh vármegye betelepülésében azonban — miként fentebb láttuk — Szeged népének szerepe nem volt. Zentán, Kanizsán, Adán és még más helyeken találunk ugyan több vagy kevesebb szegedi eredetű magyar családot, de ezek is nem mint települők származtak ide, hanem házassági vagy örökösödési viszonyok idézték elő, hogy ezen helyeken új családi tűzhelyeket alapítottak. Némelyek ismét, kik mint iparosok Szegeden nem boldogulhának, az elősorolt helyekre költözve, ott vagonyt szereztek.

A József császár idejében eszközölt népszámlálás szerint Bács-Bodrogh, Verőcze és Pozsega vármegyének, illetőleg e

¹⁾ Rohm L. Délmagyarország, vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. Pest. 1867. II. k. 454.

négyszázötven négy vármegye területén fekvő városok és községeknek összes lakossága nem volt több, mint 546,006.¹⁾ Ma ugyanott 312 helységben a népesség megháromszorozódott. A legutóbbi népszámlálás szerint ugyanis a négy vármegye népe 1.482,763 lélekből áll.

A Maros-Tisza-Duna köze Temesvár visszavétele után (1716.) szabadult fel a török uralom alól. Ezen és egyéb területek joghatóságáról a porta az 1718-iki pozserováci békekötés alkalmával mondott le. Ez új »szerzemény« gróf Mercy Claudius Florimund katonai parancsnok kormányzósága alá helyeztetett; s bár az országgyűlés több ízben követelte, hogy a Maros-Tisza és Duna köze, mint Magyarország elidegeníthetetlen szerves része, az országhoz visszakapcsolassék és az alkotmányos önkormányzat itt is életbe léptetessék, inindazáltal az idegen, abszolút kormányzás egész 1779-ig, tehát 63 éven át fentartatott.

Ekkor nyerte a Maros-Tisza-Duna köze a jogosulatlan »Bánát«, »Bánság« elnevezéseket; ekkor csontosodott meg az a nézet és felfogás, hogy a fegyver és hódítás jogán szerzett országrész az örökös tartományok módjára kormányozandó s Magyarország féken tartására idegenekkel telepítendő be.

Már Mercy kormányzósága alatt megkezdett a Maros-Tisza-Duna közének betelepítése. A vezérelve tekintetben az vala, hogy: »egyedül katholikusoknak, lehetőleg nem magyaroknak engedni meg a megtelepedést.«²⁾ Mint Szentkláray írja: »A magyarság községi megtelepítése a volt Bánságban ellenkezett az uralkodó politika elveivel, melynek az volt tendenciája, hogy Magyarország délről is egy kis Ausztria által környeztessék és a birodalom itteni végszélei a német és szerb faj által tartassanak elfoglalva.«³⁾

A betelepítési ügyben báró Bartenstein 1755. évi egyik jelentésében nyíltan feltárja a betelepítés körül követett ezen politika titkos indokait, előterjesztésének a következő jellemző soraiiban: »Veszedelemes lenne a monarchia határszélein elégedetlen elemeket lakni engedni; mert a forradalmak, melyek az uralkodóházat Báthory, Bocskay, Bethlen Gábor, Bákóczy György és Tököli alatt rémitgették, könnyen ismétlődhetnének.«⁴⁾

Azért is a szerb, német, tót és oláh gyarmatosokon kívül még francziákat és Becskereken, az új Barcellona körül,

¹⁾ Az eredeti népszámlálás hivatalos összeállításának másolata az egri érseki könyvtárban.

²⁾ Szentkláray J. Száz év Délmagyarország újabb történelméből 1879. I. k. 185. l.

³⁾ Szentkláray I. in. 264. l.

⁴⁾ Szentkláray I. m. 264. l.

még spanyolokat is nagy költséggel és jelentékeny tömegekben telepített a kincstár; csak magyarokat nem. Felettébb érdekes, mint ugyancsak Szentkláray említ, hogy: »még a muszkát is szívesebben látta a császár (II. József) birodalmában lakosnak, mint a magyart. Van rá példa, hogy József fényes fejedelmi ígéretekkel édesgette az orosz alattvalókat Délmagyarországra«, — míg ellenben, ha magyar folyamodott települő engedményért, nem kapta meg: mert »magyar gyarmatosok számára sehol sincsenek telephelyek a Bánátban«. ¹⁾

Ilyen vezérelvek nyomán történt Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyék betelepítése, mely már III. Károly király uralkodása alatt nagy arányokat öltött. A telepesek rendkívüli kedvezményekben részesültek. Mindenütt kész, új lakóházakat kaptak s gazdasági munkálataikra nézve is sokféle kedvezményben részesültek.

Mária Terézia 1763. évi február hó 25-én új gyarmatosítás! pátenst bocsájtott ki, s ő alatta történt a második nagy betelepülés. Csak az 1768 -71. évi időközben 16,889 lélek költözött be, akiknek betelepítése a kincstárnak egy millió forintot haladó költségébe került.

Mária Terézia a korábbi időkben betelepült és már meghonosult lakosok sorsán is jelentékeny változásokat, könnyebítéseket tett. Ugyanő egyúttal nagyobb mérvű adományozásokat is eszközölt. Érdemes hazafiak kiváló szolgálatait torontáli, temesi vagy Krassó-Szörény megyei kiterjedt javak ajándekozása által jutalmazta.

József császár alatt történt a 3-ik nagy betelepülés, ki 1782. év szeptember 21-én ismét új pátenst bocsátott ki, melyben 10 évi adómentességet és sok más kedvezményt biztosított a települőknek. Az általa eszközölt állami telepítések útján 2702 családnak beköltöztetése és minden kellékekkel való ellátása összesen 1.351,000 forintba került.

1. Ferencz király uralkodása alatt is sok település történt. Ez időben már a kincstár helylyel-közzel magyarokat is telepített. így az Abauj megyei tűzkár-vallottak magyar és némi részben tót ajkú lakosaiból keletkezett a magyar Rittberg helység Temes megyében. A földbirtokosok pedig mindeütt már inkább magyarokat telepítettek. Felső Urunk is 1858. évi decz. 23-án kibocsájtott új települési törvénye által a néptelenebb vidékek lakosítását jelentékenyül előmozdította; legújabbán pedig az alkotmányos kormány a kincstári javakon különféle betelepítéseket hajtott végre, kiterjedt birtoktesteket

¹⁾ Szentkláray. I. in. 450. 1.

idegeníteti el. így keletkezett Krassó-Szörény vármegye bégai járásában Szapárfalva és Bethlenháza, — a járási járásban pedig Udvarszállás. Pancsova és Rubin környékén is a csángó magyarok 1883-ban kincstári birtokokon — Hertelendyfalván, Nagy-Györgyfalván stb. — telepítették le. De mindezek dacára még sok, sok terület áll rendelkezésre, hol munkával és szorgalommal a kietlen pusztaságot átvarázsolni lehet.

Igaz ugyan, hogy az első és másodízben eszközlött nagy telepítések alkalmával a jövevények nagy része ragályok, járványok és más csapások következtében elpusztult. Az égalji változás, a gyilkos malaria, felettébb megritkította a lakosok sorait, úgy, hogy a »Bánság«-ot méltán nevezték el egykoron a »németek temetőjének«. Az ő szorgalmuk, szenvedéseik és haláluk által alakult át ezen kietlen és mocsáros vidék, s az ő kultúrájuk emelte azt az érték azon magas fokára, amelynek ezen országrész ma örvend.

Mint fentebb említettük, a Maros-Tisza-Duna köze 63 éven keresztül katonai, majd polgári abszolút kormányzás alatt állt. Az országgyűlés gyakori sürgetéseire végül gróf Niczky Kristóf bízott meg azzal, hogy a »temesi bánságot« feloszlassa és a vármegyéket szervezze. Niczky e megbízását 1779. évben teljesítette s az említett év június 22-én Temes, július 13-án Torontál és augusztus 5-én Krassó vármegyéket ünnepelesen felavatta.¹⁾

De az egész Dunamelléke az országtól továbbra is elszakítva maradt és mint német, oláh és illyr bánati határőr-ezred, még ez után is idegen katonai kormányzóság alatt állt. Ezen részek a határőrvidek polgárosítása alkalmával. 1873-ik évnél csatoltattak vissza és kebeleztettek be Torontál, Temes és Szörény vármegyék területébe.

A Maros-Tisza-Duna közének népessége a József császár idejében végrehajtott népszámlálás alkalmával még 565,069 lélek volt. A községek száma ugyanaz időben 511-re rúgott. Az 1890-ik évi népszámlálás szerint ugyanezen vidéken 828 város és helységben 1.433,454 lélek találtatott.

Hogy Szeged népe mily részszel bír ezen vidék betelepítése körül, s hogy ezen betelepítések mikor és hol, mily módon történtek, s hogy Szeged magyar népének gyarmatai mily lélekszámot képviselnek, — mindezt már fentebb körülményesen kimutattuk.

¹⁾ Dr. Szentkláray Jenő. Gróf Niczky Kristóf életrajza. Pozsony. 1886. 28. lap. A három vármegye visszakebelezésének százados évfordulóját — mely alkalmából díszes emlékérem is bocsájtatott ki — 1879-ben ünnepelte meg.

VI.

DÉLMAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK NEMZETISÉGI SZÁMARÁNYAI.

Az 1847-iki évi összeírás, az 1857-ik és az 1890-ik évi népszámlálások, nemzetiségek és vármegyék szerint. A nemzetiségek rajongása. Magyar közöny s a klérus szelleme.

Felettébb nehéz Délmagyarország régibb és újabb népességének nemzetiségi számadatait egybehasonlítani, arányosítani, s a mutatkozó eredményekből a következtetéseket levonni. A régi nemzetiségi rovatok egyrészt igen sokfélék voltak. Az 1857-ik évi népszámlálás alkalmával például a clementinusok, a bunyevácok, a sokaczok és a görögök még külön-külön rovatokban szerepeltek.

Hogy az újabb népszámlálások alkalmával e kisebb nemzetiségek, illetőleg fajok a szerbek vagy horvátok rovatába kerültek-e, ezek létszámát szaporítják-e, avagy az »egyéb« rovat létszámában szerepelnek, — bizonytalan. Valószínű, hogy az előbbi eset forog fenn, mert például Szabadkánál azon sajnos körülményt észleljük, hogy az ottani bunyevácok a legutóbbi népszámlálás szerint már szerbeknek vallották magukat.

Az is nehézséget képez, hogy az 1870-ik évi népszámlálás nem terjedt ki a nemzetiségi és nyelvviszonyokra; sőt az 1880-ik évi országos népszámlálás is csak azt tárja elénk, hogy a népességnek mi az anyanyelve. Anyanyelv és nemzetiség közt sok esetben mégis különbség van.

Az összehasonlítást így hát csak az 1847-ik évi összeírás és az 1857. és 1890. évi országos népszámlálások eredményeivel lehet megejteni. De itt a már említett nehézségen kívül még az is végtelen baj, hogy a katonai végvidék népszámlálási eredményét az 1847-ik évről részben nem ismerjük; s hogy az 1857-iki népszámlálás alkalmával a fő összegek jó részben más területekre vonatkoznak, mint aminők ma fennállanak. Időközben ugyanis a német, illyr és oláh bánáti ezredek a három vármegye területébe kebelezettek, még pedig olyformán, hogy például az oláh bánáti ezred háromfelé lett

elosztva. A bródi, péterváradí határőr ezredek is többfelé szakítva kebeleztettek be Pozsega, Verőcze és Szerém vármegyék területébe, amelyek egyébként is nagy terület-átalakulásokon estek át.

Mindazáltal közöljük itt az 1847. összeírás, az 1857. és 1890. évi népszámlálások eredményének nemzetiségi adatait azon terjedelemben és alakban, amint ahhoz ez idő szerint hozzájutni lehetett.

*Aj Délrnyagorország népessége nemzetiségek szerint az
1847. évi összeírás alapján.¹⁾*

Terület	Összes népesség	K i l ö n a				
		magyar	nemet	szerb	oláh	egyéb
Krassó m.	218150	2500	11650	—	194000	10000
Temes m.	318900	5000	94000	18000	195000	6000
Torontál m.	350000	55000	88000	125000	62000	20000
Német bánáti ezred	115400	3700	16000	51000	38000	6500
Oláh bánáti ezred	73500	—	3200	15000	50000	5300
Illyr bánáti ezred	62800	—	9000	23000	23500	7300
Bács m.	493500	187000	98500	190000	—	18000
Csajkás ker.	30000	—	—	30000	—	—
Pozsega m.	?	?	?	?	?	?
Verőcze m.	?	?	?	?	?	?
Szerém m.	108300	3900	1700	102000	—	700
Bródi végezz.	?	?	?	?	?	?
Péterváradí végezz.	101520	120	3400	94000	—	4000
Összesen	1872070	258120	325850	648000	562500	77800

¹⁾ Horváth M. Magyarország függetlenségi harcának története
I. köt. 157. 1.

B) Délmagyarország népessége nemzetiségek szerint. Az 1857. évi orsz. népszámlálás adatai.¹⁾

T e r ü l e t	Összes né- pesség	K						a		
		magyar	német	szerb	sokacz	tót	ruthén	oláh	bolgár	görög szlaven horvát
Krassó vármegye	236746	7125	14332	14518	10804	—	—	180017	—	—
Temes vármegye	275868	21975	69727	30817	—	1514	—	147294	4538	345
Temesvár város	20049	2213	12498	2304	—	—	—	2914	—	—
Vasvár város	18249	523	8360	8003	—	—	—	6138	—	225
Torontál vármegye	869683	81223	108494	133717	—	3402	—	35637	7510	—
Nagy-Becskerek város	16328	2404	4853	9071	—	—	—	—	—	—
Német bánáti végezzred	86021	8570	10352	61501	—	3244	—	—	—	2154
Pancsova város	12045	—	3727	8318	—	—	—	—	—	—
Oláh bánáti végezzred	80454	1319	3572	43218	—	1215	—	31130	—	—
Főheretemplom város	6252	—	4552	581	—	—	—	1119	—	—
Illir bánáti végezzred	85374	—	7930	5000	—	178	—	72166	—	—
Bács-Bodrogi vármegye	438671	230819	9025	72530	18057	19327	6979	—	45	—
Szabadka város	53018	32245	1213	2737	16838	—	—	—	—	—
Zombor város	22601	1430	5163	11410	4598	—	—	—	—	—
Ujvidék város	14055	1962	5069	6979	—	—	—	—	45	—
Csajkás kertlet	26605	—	950	25058	—	354	—	—	—	29821
Pozsega vármegye	47181	—	490	16870	—	—	—	—	—	—
Vérőce vármegye	158033	2228	5308	37329	—	—	—	—	—	—
Szerém vármegye	103475	1962	4875	61346	—	355	—	—	—	34937
Bródi végezzred	72766	696	—	5482	—	—	—	—	—	86588
Párvári végezzred	71006	—	2030	58928	—	5045	—	—	—	6002*
Karlovec város	3999	—	474	2614	—	—	—	—	—	174
Zimony város	8528	—	2228	4904	1291	—	—	—	—	—
Összesen	2211951	396894	37523	618259	52498	34804	6879	476465	12048	680

1) Fényes Elek. A magyar birodalom nemzetiségei. Pest. 1867. * Ezek közt 1886 elemeztetett.

C) Délmagyarország népessége nemzetiségek szerint, az 1890. évi népszámlálás alapján.

T e r ü l e t		Osszes	magyar		nemzet	tól	oláh	ruthen	horvát	szerb	egyéb
		népesség									
Kassó-Szőrény vármegye:											
Béga	járás 26 község	17125	1381	682	11	14876	—	—	7	3	—
Bogán	» 21 »	33313	1161	3951	908	35827	20	90	231	—	—
Boszovics	» 18 »	26743	60	270	2	25707	—	—	—	13	—
Facsut	» 37 »	19755	468	822	9	18509	—	—	—	12	—
Jáni	» 28 »	30906	657	984	2	30172	—	—	1	989	—
Karánsebes	» 36 »	30631	147	2565	778	26566	—	—	1	9	—
Lugosi	» 24 »	18104	413	2671	620	14231	1	1	1	44	—
Marosi	» 25 »	20200	467	261	2	18399	1	—	—	7	—
Moldovai	» 23 »	25685	299	1399	29	11301	—	—	5	10621	—
Oraviczai	» 21 »	44036	782	11067	1598	28064	103	26	138	—	—
Orsovai	» 21 »	26390	1047	2435	40	15225	2	23	203	—	—
Resiczai	» 26 »	41090	1017	9626	1256	23 09	31	4835	43	—	—
Temesi	» 30 »	21405	626	2087	376	17627	1	—	31	—	—
Teregovai	» 22 »	31339	122	2301	5	28711	—	—	2	6	—
Karánsebes város	» » »	3464	379	1915	53	2681	2	4	43	—	—
Lugos	» » »	12489	1807	5152	34	5277	—	—	3	67	—
Összesen		407635	10874	48058	5723	311335	161	5018	11862	—	—

T e r ü l e t		Összes népesség	K ö l ö n a					
			magyar	német	tót	oláh	rutén	horvát szerb egyéb
Temes vármegye:								
Buzikási járás 24 község		23801	4647	5693	607	22385	—	3 87
Csákvai » 13 »		28730	2087	8954	26	16374	1	18 868
Dettai » 18 »		24324	3804	8532	449	8179	—	46 4623
Fehértemplomi » 19 »		31805	222	3981	26	7776	1	6 18295
Közponi » 21 »		48336	2295	23150	56	18607	8	11 11780
Kubini » 8 »		27663	2107	5571	28	4815	3	19 14518
Lippai » 28 »		32867	1440	11075	49	20127	—	5 111
Rekasi » 28 »		32526	1663	5356	535	20347	1	23 4415
Új Aradi » 17 »		38513	1943	—	116	9368	—	1 1939
Vereczi » 25 »		34888	1961	8942	60	18193	1	3 4669
Vingai » 18 »		32014	3016	13968	109	9826	3	3 3724
Fehértemplom város . . .		3941	574	6040	24	670	4	10 1497
Vinga rendezett lakócsú város . . .		4795	350	746	46	377	—	1 30
Összesen . . .		375296	26065	126001	2221	167367	22	149 56556
Temesvár város . . .		39884	10657	32301	315	8613	27	49 1645
Verecz » . . .		21859	1254	12154	62	469	22	7 7712
Együtt . . .		437089	37976	160456	2508	161449	71	205 62813

T e r ü l e t		Összes népesség	K ö l ö n ö s z e							egyéb
			magyar	német	tót	oláh	ruthén	horvát szerb		
Toronlál vármegye:										
Alibudári járás 10 község		28645	466	922	665	15491	1	25	10829	—
Antalfalvai „ 13 „		45787	5283	2121	8104	5755	2	472	23799	—
Bánlaki „ 17 „		25512	4466	9467	589	6222	—	60	3872	—
Csenei „ 17 „		33883	2710	20958	20	3668	—	889	5297	—
Módosi „ 20 „		26609	3667	10926	35	3455	2	1146	6882	—
Nagybecskereki „ 24 „		61298	4105	17773	2931	10713	—	405	14413	—
Nagykikindai „ 10 „		28623	6495	6940	16	229	1	1	1492	—
N.-szőlőmiskolci „ 15 „		47188	8761	18552	44	10209	—	2	2916	—
Pancsovai „ 13 „		44678	2429	14298	648	11412	1	1425	18635	—
Párdányi „ 14 „		27169	6651	7528	17	4119	1	5	9729	—
Perjámosi „ 11 „		32914	776	20051	80	8034	5	4	3466	—
Törökbecsei „ 10 „		43960	12652	1619	31	135	2	14	29223	—
Törökkanizsai „ 25 „		42300	20881	3130	191	2125	1	1	15818	—
Zsombolyai „ 18 „		47532	9117	29664	36	4683	1	16	3363	—
Nagy-Becskerek városa		21934	5116	7874	417	382	2	51	7669	—
Nagy-Kikinda városa		22768	3519	5719	65	434	9	15	12555	—
Összesen		570802	96074	177543	13789	87126	28	4531	178518	—
<hr/>										
Pancsova t. r. v.		17978	2055	7284	242	319	4	159	7313	—
Együtt . . .		588780	98129	184827	14031	87445	32	4690	186231	—

T e r ü l e t		K ü l ö n a						
		Összes népesség	magyar	német	tól	oláh	rutén	horvát szerb egyéb
Bács-Bodrogh vármegye:								
Apatini	járás 9 község	47827	11028	23725	37	55	—	5 12706
Bács-almási	, 11	51054	32144	13244	69	4	—	— 5540
Bajai	, 13	42411	17322	16253	53	28	—	— 2458
Hódásági	, 12	33702	2466	20785	7220	132	35	9 7840
Kulai	, 9	44780	6585	26216	188	3	7821	11 3922
Német-palánkai	, 13	38880	1345	22742	2017	1	2	311 12948
Ó-becsei	, 5	46186	24978	1173	53	4	59	20 19798
Titeli	, 9	23899	3038	3969	121	16	67	145 16488
Topolyai	, 9	48616	37007	7383	1064	1	21	9 3093
Újvidéki	, 14	52580	10468	14179	16570	3	27	42 11307
Zentai	, 4	41802	35948	310	14	65	—	3 7413
Zombori	, 10	47179	15746	21776	33	1	20	30 6757
Zsabllyai	, 5	23663	2875	1643	14	12	845	7 18164
Zenta rendezett tanácsu város		25725	23013	362	18	18	—	7 2221
Összesen		578114	221751	176480	27471	343	8987	861 135695
Raja trv. város		19485	14463	2901	21	—	2	31 2886
Szabadka		72737	38327	1898	476	16	2	19 81824
Újvidék		24717	7894	5996	1010	9	154	304 9306
Zombor		26435	6176	2676	47	4	8	34 17395
Együtt		716488	288521	189051	29025	372	9063	1253 197104

T e r ü l e t		K ö l t ö n a					egyéb
		Összes népesség	magyar	német	bolgár	tolkac-horvát	
Pozsega megye:							
Bródi járás 11 község		38062	523	524	23	7 89	37440
Daruvári „ 9 „		28718	4164	4396	372	17	12858
Novoszei „ 5 „		23713	456	215	126	1	21333
Pakrácsi „ 7 „		26435	2446	1600	65	1	20035
Pozsegai „ 7 „		35209	1019	2220	24	—	30231
Új-gradiškai „ 9 „		40784	220	525	15	—	39201
Pozsega város		4077	188	469	13	1	3051
Bród város		4938	413	717	21	2	3507
Összesen		202886	9429	10726	659	11	167776
Vardjeze vármegye:							
Alsó-Mihályac járás 8 község		19134	1680	813	34	135	16176
Diakovári „ 6 „		38317	3218	7047	663	—	26711
Eszéki „ 10 „		41907	5635	8894	306	144	29211
Nassiczi „ 5 „		29523	3049	2837	1808	332	20083
Slatinai „ 6 „		30757	3958	3147	345	130	22272
Vardjezei „ 7 „		33941	7700	4209	46	110	20962
Eszék város		19718	1378	10637	72	5	7118
Összesen		216417	28618	37615	3277	856	142338

Ezen táblázatokból élénk képet szerezhetünk magunknak Délmagyarország népességének az utolsó 40 év alatti gyarapodásáról. Láthatjuk, hogy a magyarság hol s merre van letelepülve. Különösen a járasonként! kimutatások eléggé tájékoztatnak arról is, hogy a magyar lakosság elszórtan, vagy tömegekben fordul-e elő.

De e táblázatokból egyúttal arról is meggyőződhetünk, hogy negyven évvel ezelőtt Délnagyarországnak hét vármegyében a magyar faj az összlakosságnak csak 13'78 százalékát képezte. Az egyes közigazgatási területeken pedig a magyarság arányszáma százalékokban a következő volt: Krassóban 114, — Temes megyében 1'88, — Torontál megyében 15'68, — a német bánáti ezredben 3'20, — Bács-Bodrogh vármegyében 38-50, — Szeréin megyében 3'60, — s a pétervárad-i végezredben 011 százalék.

Az 1857-ik évi népszámlálás szerint ugyanezen területen a magyar lakosság arányszáma már 17'90 százalékot tüntet fel. Az egyes közigazgatási területek szerint, nevezetesen Krassó megyében 310; Temes megyében, Temesvár és Versecz várossal együtt 7'86 (külön Temesvár 11, — Versecz 2'87); — Torontál megyében 21'66 (Pancsova város 0); — német bánáti végezredben 9 94; — oláh bánáti végezredben 1'63; — Bács-Bodrogh megyében a városok nélkül 52'61; a városokkal együtt 50'44 (külön: Szabadka 60'82; Zombor 6'32; Újvidék 13 95); Verőcze megyében 1'45; Szeréin megyében 1'89; a bródi végezredben 0'95 százalékot képviselt a magyar lakosság.

Végül a legutóbbi népszámlálás szerint a 7 vármegye magyar lakosságának átlagos százaléka csakis 16'88. Különkülön az eredmények a következők: Krassó-Szörény megyében 2'66; — Temes vármegyében a városok nélkül 6'94, a városokkal pedig 8 69 (Temesvár 26'72, Versecz 5'73); Torontál vármegyében 16'88; — Bács-Bodrogh megyében a városok nélkül 38'69, a városokkal együtt 40'20 (Baja 74'22, Szabadka 52'69, Újvidék 31'53, Zombor 23'35); Pozsega megyében 4'64; — Verőcze megyében 12'29; s Szerém vármegyében 6 százalék a magyar lakosság arányszáma.

Magyarország 15.133,494 lakójából a legutóbbi népszámlálás szerint magyarnak vallotta magát 7.356,874. Ha ezen népességhez hozzá vesszük még a három horvát-szlavonorsági lakosságot is, ezekkel együtt Magyarországon a magyar lakosság átlagosan 46'31 százalékban mutatkozik.

A három horvát-szlavon vármegye együttes lakosságából a magyarság százaléka 7'42. A Maros-Tisza-Duna közti három

vármegye magyarsága átlag 10 25 százalék, Bács-Bodrogh vármegye hozzávételével azonban 27'09.

Több helyen a magyarság szaporodása az utolsó népszámlálás adatai szerint csekély százalék-emelkedésben nyilvánul. De ha meggondoljuk, hogy ezen emelkedés harmincz évi időköz (1857—1890.) eredménye, úgy azt vajmi kevésnek, szinte lesújtó eredményűnek kell nyilvánítanunk.

A városoknál a tapasztalatok némileg kedvezőbbek. Ternes-várrott 11-ről 27'72-re, Pancsován 0-ról 11'43-ra, Újvidéken 13'95-ről 31'53-ra, Zombornál 6'32-ről 23 35-re emelkedett a százalékos számarány; mi kétségen kívül azt bizonyítja, hogy e városoknak német ajkú műveit polgársága harmincz év alatt a magyar lakossággal jórészen összevegyült.

Ellenben elszomorító a Bács megyénél és Szabadkánál tapasztalható decadentia. A megyének korábbi 50'44 százaléka 40 28; s illetőleg 38-69-re, — Szabadkának pedig korábbi 60'82 százaléka 52'69 re süllyedt le.

Megcsinálták itt a bunyevác-z-kérdést, alattomos aknamunkával. A veszélyt sokan hangoztatták, de a tüneteknek az illetékes körökben semmi fontosságot sem tulajdonítottak. Ma e népnek már külön zászlója van. Nem a trikolorra büszke, hanem a horvát lobogóra. Nem a magyar néphez simul, nem a magyarban keresi társát és támaszát, hanem a szerbekkel szövetkezik. Bunyevác-z nemzeti iskolákat állítgatnak mindenfelé, hol idegen érzelmeket csepegtetnek a fogékony keblekbe. Szerb és horvát nemzetiségi lapokat olvasgat a nép, melyek a magyargyűlöletet istápolják. A nép vezetői már oly vakmerőségekre vetemedtek, hogy nemzeti ünnepeink alkalmával a templomokban a magyar Hymnus éneklését is eltiltották.

Általában véve szomorúak és leverők a tapasztalatok, melyeket Délmagyarországnak Szegedtől távolabb eső tájain a magyar faj propagatiójára és küzdelmeire vonatkozólag szerezhettünk. El lehet mondani, hogy csakis a német fajra van a magyarnak amalgamizáló hatása, ellenben a szlávra és román fajra abszolúte nincsen.

Pedig az oláh — mely Krassó-Szörény és Temes vármegyék népességének zömét képezi és összefüggő, nagy tömegekben lakik, melyeknek egyes nyúlványai elhatnak egész Makóig, Deszsig, Valkányig, — ez a tengernyi nép nem is saját fájának szaporulata, hanem ép úgy, mint Hunyad, Bihar és Arad vármegyékben, itt is idegen — magyar és szláv elemek — beolvasztásával szaporodott el oly mérvben, hogy lehetetlen a veszély nagyságát fel nem ismernünk. Krassó és Temes vármegyéknek lakossága, miként azt már a IV. fejezetben is kimu-

tattuk, eloláhosodott magyar. E nép tudja azt, hogy elei magyarok voltak. Sok helyen a láda-fiában még most is rejtegetik a régi magyar nemesleveleket. Némely faluban az egész oláhság még most is magyar nevű. Ez a nép saját eredeti fajába visszaolvadni óhajtana, elveszett vallását és nemzetiségét visszaszerezni kívánná. De miként a Boa constrictor zsákmányát, úgy őket is a tömeg fenyegető hatalma lenyűgözve tartja s mi nem teszünk semmit megmentésükre, felszabadításukra. Nem; még akik segélyünket keresik, esdik, még azokat is érzéketlenül utasítjuk vissza. Ott van például Aradmegye Ravna helysége, melynek összes lakossága Józsa nevű, eloláhosodott nemes magyarokból áll. Ezek néhány évvel ezelőtt bizalmas úton bejelentették, hogy az egész helység áttérni kész és elvesztett nemzetiségét visszanyerni óhajtja. Azért tegyenek meg minden szükséges intézkedést, hogy a helység védelemben részesüljön. A jelentkezők semmi biztatást sem nyertek s a törvényes formák követésére utasítottak. Semmiféle védelmet, pártolást nem nyertek, hanem elhagyatott révedezés közt teltek a napok.

Az esetnek az oláh esperes hamar hírért vette, ki most papjainak egész tömegével esett reá a szegény .lőzsákra. Hete-kig közöttük időztek s folyton a hitben erősítették őket, nehogy az oláh fajra és nemzetiségre elveszsenek.

Az ily esetek pedig nem is egyedül állók. Egész tömegeket lehetne fajunknak, nemzetiségünknek visszaszerezni, kik elszakadt véreink, testvéreink.

De mi nem teszünk semmit, tétlenül s tépelődve nézzük a veszélyt, mely már is fenyeget.

Úgy látszik, hogy a kozmopolitái lehelet bennünket már sokkal inkább megfutott, semmint gondolnék. A nemzetiségért való hevület sokkal inkább kihűlt kebleinkből, semmint szabad lett volna. A fajszeretet érzelmét nem ápoljuk s akik önvéreink, nemzetiségünket vallják, nyelvünket beszéljük, nem állnak közelebb sziveinkhez, mint a hazának többi polgártársai.

Végtelen baj ez s a küzdelemben nekünk nemcsak hogy egyenlőtlen fegyverekkel kell a nemzetiségek heves támadásaival szemben harcolnunk, de az igazat megvallva, nekünk nincsenek is fegyvereink. Pusztá kézzel küzdünk, s vértetetlen testünket egymásután érik a súlyos sebek.

Az oláhok, ép úgy a többiek is, a nemzetiségi eszmétől hevülten, minden áldozatokra készek. Felettébb téved, ki azt hiszi, hogy idővel a műveltség és polgárisodás terjedésével a nemzetiségeknek és az oláhoknak ezen áramlata lohadni fog. Vezéreik a műveltségnek és tanulságnak legmagasabb fokán

álló férfiak, kik nemzetiségük emelésére, fajuk terjesztésére szentelik összes tevékenységüket. Minél inkább terjed köztük tehát a műveltség, — a nemzetiségi törekvéseknek annál több apostola lesz.

A fajszeretet érzelmei náluk nemcsak hogy kiveszni nem fognak, de folyton erősödnek. A régi dicsőség emlékéen táplálkoznak; s a régi dicsőséget elérni és kivívni úgy vélik lehetőknek, ha fajukat minél inkább erősítik és sokasítják.

Tanítójaik egytől-egyig rajongók. Ezek szünet nélkül a légiók és Traján dicsóságéről regélnek. Nálunk a finn-ugor elméletét terjesztgetik és az eszkimókkal, csuvaszokkal és más csudanépekkel hoznak bennünket rokonságba és faji összekötetésbe. Melyik magyar lelkesedhetik ily eredettől, ily rokonságtól; kit tölt ez nemzeti büszkeséggel el? Tudósaink megmosolyogják azt a szellemet, azt az irányt, melynek egykoron Dugonics András és Horvát István valának képviselői, kik halhatatlanok, mert a nemzetet lethargiájából költötték fel. Őh bár száz Dugonics és száz Horvát István támadna, hogy öntenének e nemzetbe újabban is nemzetiségi érzelmeket és fajszeretetet.

Magyarország egyik nemrég elhunyt kiváló államférfin gyűlölte a magyar sovénismust, a magyar tanítók ezen irányát, szellemét nyíltan kárhoztatta, holott ép ez úton érhetnénk el mi is sikereket, ha a zsenge ifjúság kebelébe a hazafiság és nemzetiség érzelmei kitörülhetlenül oltatnának be.

Csak úgy érhetnénk el nevezetes sikereket, ha nem az államról, hanem a magyar hazáról, — nem az állampolgári kötelességekről, hanem a hazafiságról és a nemzetiségről, a magyar faj dicsőségéről, ezen faj nemességéről, nyelvén, zenéjén, viseletén, szokásainak és erkölceinek szépségéről, valamint történelmi magasztos hivatásáról folynának szakadatlanul az előadások. Ha a fogékony gyermekérmek azzal töltetnének be, hogy a magyar az istennek különös választott népe, s hogy a gondviseléstől különös hivatása van, amelyre büszke lehet: akkor, mint a szírieken, megtörmének a fenyegető hullámok.

Félénkséget tanúsítunk, s ez bátorítja fajunk elleneit. Még azt sem merjük nyíltan hirdetni, hogy: Magyarország a magyaroké, s az ősök vérén szerzett ezen földet idegen nemzetiségi törekvések zsákmányául átengedni semmi esetre sem fogjuk. Magyarország nem Svájc, mely a nemzetiségek szabad cantonjainak szövetségéből alakult. Magyarország cantonokat soha meg nem tűr, a nemzetiségeknek külön előjogokat soha nem biztosít, sőt arra törekszik, hogy amint egy

ezredéven át, úgy ezután is az egyes fajok vallását, nemzeti-ségét s nyelvét kímélve, ezen fajokat a magyar haza szeretetében, törvényeinek tiszteletében egységesítse.

Mit vitt véghez a szomszéd Románia? Egy félszázaddal ezelőtt Jerney¹⁾ és P. Gegő Elek¹⁾ szerint nagy testekben és elszórtan is, Moldva-Oláhsországban több mint kétszázezer magyar élt. Még 1868-ban is mintegy 30,000 lélek volt ott a magyarok száma, s egész sorozata volt még a magyar lakosságú helységeknek.³⁾ Ma már elszakadt véreink csak Bukarestben és még néhány községben beszélnek a magyar nyelvet. A többi mind tervszerűleg lett az oláhokba beleolvasztva.

Szerbia keleti részét, a kladovai és negotini kerületeket, hajdan csupa oláhok lakták. Ma már az egész lakosság szerb, alig van az oláhságnak valami életnyilvánulása.⁴⁾

De ott van Németország, az erős, hatalmas nemzet, melynek erejét Byanciaország és a muszka czár is rettegi. Mit tesznek a németek Elszászban, Pozenben?

Oroszországban nincs más czégtábla, mint csak muszka. Az orvos betegének nem praescribálhat másként, mint muszka betűkkel, még a néválájegyzést is oroszul kell eszközölnie. Nyilvános helyeken a lengyel vagy német szó kancsuka-büntetés terhe alatt van eltiltva.

Az Európa művelt népei előtt Memorandumokban panaszkodó oláhoknak ez ellen egy szavuk sincs. Hanem nekik az elnyomatás: hogy bár az állami s hatósági összes funkcióknál bőségesen alkalmazva vannak, a magyar nyelvet teljesen bíró oláh ügyvédek nem magyar nyelvű beadványait visszautasítják.

Nekik az elnyomatás: hogy a magyar állam polgáraitól azt kívánja, hogy az állam közigazgatási, törvénykezési stb. nyelvét saját jól felfogott érdekükben bírják és megtanulják. Zsarnokságot és üldözést panaszolnak az árulók, kik ha ugyan azt, mit nálunk üznek, Romániában vagy Szerbiában tennék, harmadnapra függenének.

Minden állam igyekszik egy bizonyos egységességre, egy közös karakterre és arra, hogy az állam nyelve közérvényre emelkedjék. Egyedül Magyarország némely nemzetiségei tilta-

¹⁾ Keleti utazás. Pest. 1852. 2 köt.

²⁾ A moldvai magyar telepekről. Buda. 1838.

³⁾ Veszély, Imets és Kovács Utazása Moldva-Oláhlionban. 1868. Marosvásárhely. 1870.

⁴⁾ Lásd Tiirr István »Fratelli-Coltelli« című czikkét az Egyetértés 1893. é. 271. számában, hol nyomatékosan kiemeli, hogy Pozserovácztól Kladováig az oláhoktól lakott területen nincs egyetlen oláh, hanem csakis szerb iskola, s hogy Szerbiában, daczára az oláhságnak, mást, mint szerb polgárt, szerb nemzetiséget, abszolúte nem ismernek.

koznak a magyar szó, a magyar lobogó, a magyar kormányzat ellen. És e kormány oly liberális, hogy még e tiltakozásokat, valóságos bűjtogatásokat, nemtelen rágalmakat és gálád vádaskodásokat is némán tűri, s egy egész esztendőnek kelle lefolynia, míg a lázítók száai közül egyet-kettőt törvény elé állítatott.

A magyar régimé ellen lázongnak a büntetlenül felbújtott elemek, azon régimé ellen, mely a parlamentben is megtűri, hogy akinek gyönyörűsége telik benne, szlávul vagy románul beszélhessen, mit egy előkelő amerikai államférfi hallva, igen jellemzőleg azt mondta: »Hisz ez nem is Magyarország, ez nem magyar *nemzet*; ez Babel!«

Mindenütt erős kézzel, feltartóztatlan eredményekkel, az állam, a kormányzat intézi az egységesítéseket. Az államnak mindenütt hű szövetségese az egyház. De nálunk e téren is nagy közönyt tapasztalunk, mintha talán nem is volna magyar egyház.

Amit gróf Károlyi István a nagykárolyi piaristák termében a katolikus klérus közönye felől nyilvánított, az visszhangra talált az egész országban.

A katolikus klérusnak általában s különösen egyes tagjainak hazafiúi érdemei előtt tisztelettel hajunk meg, de mély sajnálattal tapasztaljuk, hogy az utóbbi időkben Délmagyarországon a klérusnál mintha kihalt volna az az erős nemzeti szellem, melyet egykoron Köszeghy és Lonovics oly kiválóan istápoltak, s amiről Csanádmegye papsága országszerte ismeretes volt. Ma a klérus ezt a szerepét elejtette s nem ezen eszményekért buzog többé. Ma már csak a református papság teljesíti az apostoli buzgalmat, s csak az ő szerény küzdelmük nyomán látjuk az eredményeket, melyek dicsők és lelkesítők, melyek részvétünket, örömünket és elismerésünket költik fel.

Szinte gondolkodóba esünk, hogy mikép állana ma Délmagyarországon a magyar nemzetiségi ügy, ha esetleg a református vallás lett volna az államvallás és hogy ha a református egyházak s papok nyertek volna a nemzettől oly gazdag javakat és oly kiváló előjogokat, mint aminőket az egész világon páratlanul a »magyar egyház« élvez.

A mi magyar egyházunk tagjai nem vesznek példát egy Strossmayer-től, kinek szerepe még a kúriának is imponál, ki nyíltan bevallja, hogy ő első sorban és mindenen felett »horvát«. A mi klérusunk csak másodsorban hazafi és magyar; pedig híveit csak addig sikerül az egyháznak is megtartani, míg ezek hazafiak és magyarok maradhatnak Mert ha az oláhságnak csak lehelete is érinteni fogja őket, elvesznek a hívek is legott;

mert az idegen nyelv nagyon könnyen elvezeti őket a pópák-hoz és a beszerikához.

Szent Gellért székének nemrég elhunyt örököse, a templomokat építő, de idegenül érző és az idegen szellemnek hódoló főpapja, harmincz éves kormányzása alatt Csanád egyházmegye hazafias és nemzeties szellemén rendkívüli rombolást vitt véghez. Aulájában idegen volt a magyar, s a szegedieket és a szegedies magyar szellemet valósággal üldözte s nem egy külföldi schulvereinos papot fogadott be egyházmegyéjébe.

Ez nem is maradt visszahatás nélkül, mert sok helyen a már kivívott kedvező eredmények egyenesen visszafejlődtek. így például Torontál vármegye Kűbekháza községében, a régi lelkes szegedi plébánosok a magyarosodás ügyét már annyira vitték a vegyes ajkú helységben, hogy utóbb már minden negyedik vasárnap volt csak német szent beszéd. S ha a helység tovább is magyar plébánosokat kaphatott volna, ma már Kűbekházán nem volna nemzetiségi kérdés, hol a németiséget egyedül az egyház védi és tartja fenn. De elfogytak a magyar plébánosok s a magyarosodó lelkes község idegen érzelmű lelkészek által kormányoztatott, kik azt a helyzetet teremtették meg, hogy ámbár a lakosság felerésze ma is magyar, mégis magyar szent beszédek most már csak minden negyedik vasárnap tartatnak.

Nagy-Becskereken is korábban kivétel nélkül minden vasárnap magyar szent beszédek tartattak. Becskerek magyarosodása időközben nagyot haladt, de a rendszeres magyar szent beszédek tartása mégis megszüntetve lett.

És még több ily példát is idézhetnénk. Van ugyan arra is eset, hogy az egyházmegyei hatóság elrendeli itt-olt a magyar éneklés és magyar szent beszédek tartásának bevezetését Elrendeli a hívek sturmpetitiójára. Ne várja ezt mindenhol az egyházi kormány. Tegyen maga is észleléseket s bizonynyal lesz módja és alkalmá több irányú rendelkezésekre, amelyek által a nemzet háláját kiérdemli.

A Csanádi és kalocsi egyházmegyékre Délmagyarország nemzetiségi viszonyainak tisztázása es egységesítése körül valóban szép feladatok várnak. Ne engedje magát e téren túlszárnyaltatni. Lelkesedve foglalkozzék e kérdéssel s karolja fel, áldozzon a magyar nemzeti törekvéseknek s a nemzet bizonynyal hálával és örvendezve fogadja azon eredményeket, melyek bekövetkezni fognak s amelyeknek kivívása a klérus legszebb feladatát képezi.

Délmagyarországon a református egyház az utóbbi időkben a nemzet örömeire nagy sikereket ért el. Tért hódított a

nagy közönség támogatásával ép annál fogva, mert a hitbuzgóság náluk karöltve halad a magyar nemzetiség és a magyar nyelv terjesztésével.

Gróf Széchenyi István azt mondta, hogy oly kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkos életét is fajunk kímélése okából megmenteni kellene. Mi pedig azt mondjuk, hogy fajunk, nemzetiségünk s nyelvünk terjedése olyannyira életkérdés, hogy mint magyarok csak örülhetünk azon, ha e téren az eredmények a conversio és a >tévelygés< útján éretnek is el.

VII.

SZEGED MAGYARSÁGÁNAK KULTURÁLIS ÉS NEMZETIES HATÁSA A DÉLVIDÉKRE.

A gyarmatok s a tanintézetek, színház, sajtó stb. hatása. A forgalom, a honvédség és a munkások A királyi tábla, a kereskedelmi és iparkamara.

Szeged népe az által, hogy a délvidéket, de különösen Torontál és Temes vármegyéket oly mérvben népesítette be gyarmataival, miként azt fentebb a II. fejezetben tüzetesen is kimutattuk, — már ez által egymagában véve is Délmagyarország összes állapotaira, de különösen annak kulturális és nemzeti viszonyaira egy bizonyos döntő szerepet és elvitázhatatlan hatást szerzett magának.

A kirajzott délvidéki új telepek nem szakították meg összeköttetéseiket a szülővárossal, elhagyott rokonaikkal. Mindenkor kegyeletos érzelmekkel voltak eltelve a szülő édes anyja iránt. S ez érzelmek nemzedékről nemzedékre fennmaradtak az utókorra. S ha az elszármazottak az élet bármiféle körülményei közt segélyre, tanácsra szorultak, azt a messzi távolból is Szegedről nyerték. Szegeddel tehát minden tekintetben élénk összeköttetéseket tartottak fenn. A vásárokat elmaradhatatlanul felkeresték, összes szükségleteiket Szegedről szerezték be. Tanítóul, kántorul, jegyzőül szegedit választottak. Templomot, helységházát, malmot, csakis szegedi mesterek által építettek, s még oltárképeket is az egykor híres Nagy Ferencz .szegedi képirónál rendelték meg. Gyermekeiket Szegeden iskoláztatták, a kedvelt »buczkait« Szegedről szállíttatták; szóval mindenben megmaradtak szegedieknek. Nem is győzték azért a szomszéd községbeliek és az idegenek előtt Szegedet dicsérni, magasztalni s áldani.

A jó szegedi munka valóban dicsérte mesterét, a hasznos-szegedi kölcsönpénz áldást s jólétet szült. Az élénk szegedi vásárokon a legjobb árakon kelt a gabona és lábas jószág. így azután nem csuda, ha rövid idő múlva nemcsak a szegedi gyarmatok, de a délvidék összes községei kiváló előszeretettel keresték fel a szegedi mestereket, s a szegedi piac forgahná-

nak minden ágát és nemét élénkítve, Szegedet valódi emporiummá tévék. A szegedi ipar-készítmények, kereskedelmi cikkek s a vásárok, Délmagyarország összes lakossága előtt a legnagyobb becsben állottak.

Délmagyarországnak geographiai központja Temesvár, s az idegen kormányzat ezt a helyet emelte mindenképpen. Útakkal, mindenféle intézményekkel fokozta forgalmát. S ez mégis inkább Szeged felé irányult. Még a német gyarmatosok, a derék svábok is inkább Szegeddel rokonszerveztek, szívük Szeged magyar népéhez vonzódott.

Gyermekeiket Szegeden iskoláztatták. Kezdetben mint fentebb is említők, az egész Alföldön, egész Délmagyarországon, csak Szegednek volt gymnasiuma. Azt mondhatnók tehát, hogy a kényszer terelte őket Szegedre. De még akkor is, amidőn Temesvárott, ismét később Szabadkán, az újabb időkben pedig Újvidéken, Nagy-Becskereken, Zomborban, Fehértemplomban, Kikindán, Lúgoson, Zentán s Verseczen is állítottak középiskolák: még ekkor is, ezután is, a szülők túlnyomó részben Szeged tanintézetait keresték fel gyermekeikkel.

Jó ideig a szegedi lyceum bölcsészeti kara volt Délmagyarország ifjúságának egyedüli alma matere, hol a jeles piarista atyák vezetése alatt nemcsak alapos kiképzést nyertek, amelynél fogva úgy az egyházi, mint világi közéletnek mindmegannyi kitűnőségei lettek, de ezenkívül Szegen hazafias és lelkes polgárságának szellemétől annyira áthatva lőnek, hogy idegen nemzetiségük dacára is derék és hű hazafiakként igazolták magukat.

Ki lehet mutatni, hogy a szerbek s románok egyházi és világi kitűnőségei közül mindazok, kik a magyar haza iránti hűségüknek adták tanújelét, kik fajunkkal rokonszenveztek, magyar irodalmunktól s művészetünktől pártolásukat meg nem vonták, — azok legnagyobb részben a szegedi főgymnasiun neveltjei.

És ki lehet mutatni azt is, hogy egész Délmagyarország egyházi és világi közéletének functionáriusai közül mindazok, akik a magyar nyelvet bírják: azok csekély kivétellel Szegeden iskoláztak.

Délmagyarország kultúrájának, műveltségének, hazafiságának és magyar nemzetiségének középülete tehát jórészen Szegeden és Szeged által emeltetett fel.

Nem a régi időkből idézünk példát, amikor még Délmagyarországnak nem volt annyi középiskolája, mint ma, — hanem az újabb idők statisztikai adatait közöljük, előre bocsátva azt, hogy Szegeden évenként átlag 1000 délmagyar-

országi tanuló látogatja a különféle iskolákat, kik a magyar nyelvet s a magyar érzelmeket Szegeden sajátítják el. A többi között a szegedi főgymnasium egymagában véve csaknem oly népes, mint a délmagyarországi középiskolákból 3—4 együttvéve, s hogy a szegedi főgymnasium népessége a szokott 700—800 évi létszámon túl nem emelkedik, az abban találja magyarázatát, hogy a gymnasiumot fent ártó városi hatóság az osztályok további párhuzamosításában gátolva van. Elég baj, hogy az állam még mindig nem állítja fel a régóta sürgetett második gymnasiumot; s elég baj, hogy a délvidéki túljelentkező tanulók közül 60—100 gymnasiumi tanuló felvételét minden évben elutasítani kell.

Az alábbi táblázatban a legutóbbi 15 évről Szeged négyrendbeli középiskolájának (városi főgymnasium, állami főreáliskola, középkereskedelmi iskolával egybekapcsolt városi polg. iskola és városi felsőbb leányiskola) évi látogatási számadatait tüntetjük fel, kimutatván minden évben az egyes iskolák tanulóinak összes létszámát, kimutatván azt, hogy e létszámból mennyi a szegedi, mennyi a csongrádmegyei, s mennyi továbbá külön-külön a Krassó-Szörény, Temes, Torontál, Bács-Bodrogh vármegyei s szlavóniai illetőségű.

A tanulók száma és illetőségi helye

Tanévben	A városi főgymnasiumban						A kir. főreáltanodában						A polg. s közép keresk. iskolában												
	Összesen	szegedi	csongrád-megyei	krisztófi-megyei	temesmegyei	tornai-megyei	bács-bodrog-megyei	szilvásvizsai	Összesen	szegedi	csongrád-megyei	krisztófi-megyei	temesmegyei	tornai-megyei	bács-bodrog-megyei	szilvásvizsai	Összesen	szegedi	csongrád-megyei	krisztófi-megyei	temesmegyei	tornai-megyei	bács-bodrog-megyei	szilvásvizsai	
1878/79	850	348	40	27	53	200	81	316	62	11	26	25	165	45	3	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1879/80	485	276	17	8	15	78	31	118	43	3	7	6	25	16	1	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1880/81	614	330	38	13	88	102	40	142	36	4	7	15	38	20	—	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1881/82	832	298	87	18	89	140	31	129	27	6	7	17	87	16	—	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1882/83	885	299	28	14	51	149	43	138	32	8	11	12	38	16	2	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1883/84	739	317	24	12	50	161	45	126	24	2	19	7	27	21	—	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1884/85	731	303	31	14	40	153	46	134	27	2	12	6	41	18	—	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1885/86	767	312	34	15	54	145	48	143	29	11	9	11	26	18	3	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1886/87	768	338	35	14	59	137	44	157	37	7	6	14	32	16	2	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1887/88	818	344	39	7	57	146	51	192	60	3	7	16	38	24	3	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1888/89	783	294	33	6	47	137	40	193	66	6	4	16	45	21	3	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1889/90	691	262	33	8	42	152	44	197	68	11	3	18	41	26	1	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1890/91	708	395	20	17	42	180	34	214	48	8	11	22	48	28	1	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1891/92	716	381	25	12	84	160	30	246	55	10	9	27	67	30	1	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
1892/93	702	403	23	8	42	135	31	259	63	7	12	27	72	26	—	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
A községi felsőbb leányiskolában																									
1891/92	331	142	22	7	17	87	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1892/93	343	157	19	7	18	87	18	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Összesen: Az 1878/79. és az 1892/93. évek közötti összesen: 1

A községi felsőbb feányiskolában

1891/92	331	142	22	7	17	37	16	—
1892/93	343	157	19	7	18	37	13	3

Jegyzet. Az 1879/80-iki s az 1879/80—1883/84. tanévek közt észlelhető nagyobb és az árvíz és a kedvezőtlen lakásvizszonyok eredménye.

Közölhetnénk még ugyanily táblázatokat a tanítóképző intézetről, a női kereskedelmi tanfolyamról, az összes fiú- és leány-népiskolákról, a református és zsidó népiskolákról, a Keméndyné és Pataki-fele leánynevelő intézetekről, az Oltványi-fele apáczaiskolákról, továbbá a női ipariskoláról, az alsólőkü kereskedelmi iskoláról, az iparos tanulók és az építő iparosok szakiskolájáról is, melyekben egytől-egyig ismétlődnének, sőt a népiskoláknál még fokozódnának is ugyanazon számadatok és arányok, amelyek a Délmagyarországi idegen ajkú tanulók létszáma vonatkozólag megállapíthatók. De mellőzzük e táblázatokat annál fogva, mert munkánk terjedelme azok felvételét kizárja.

Különben is eléggé meggyőző lehet mindenkire nézve az a kép, melyet a fentebbiekben előadtunk. Mindegyik tanintézetnél, minden egyes osztálynál a tanulók számának legalább is fele délmagyarországi, idegen ajkú: német, szerb, román vagy más nemzetiségű.

Az iskolákkal kapcsolatban kell felemlitenünk azt, hogy a Temesvár szomszédságában fekvő Gyertyámos község, alapításának százados évfordulója alkalmából, Szegeden létesített konviktusában évenként legalább 60 idegen ajkú tanuló sajátítja el a magyar nyelvet és a magyar műveltséget. E konviktus létszáma legközelebb 100-ra emeltetik le a derék községi előjáróság egyúttal egy női konviktus létesítését is elhatározta.

Láthatjuk ezekből, hogy Szeged kulturális hatása egész Délnagyországra, a délvidék minden egyes tájékára kiterjed. Tömör sugarakban, egész az ország széléig minden irányban, szakadatlanul árasztja Szeged és Szeged különféle tanintézete azt a fényt, melyet magyar nemzeti műveltségnek nevezünk. Ez a magyar kultúra, mentes a nemzetiségi maszlagtól. A magyar gényusz lengi azt át minden izében, Szeged népének közszelleme tükröződik abban vissza. Ez a kultúra biztosít a hazának hű és odaadó, a hazáért élni-halni kész polgárokat, valódi hazafiakat.

De nemcsak az iskolák által hat Szeged népe Délmagyarország kultúrájára és magyar nemzetiségére.

Ott van mindenekelőtt a színház. Szeged, mint fentebb láttuk, már a század elején hajlékot emelt a kezdő magyar múzsa részére. A harminczas és negyvenes években különösen Torontál vármegyéből, megyegyűlések és bálák alkalmával a társaságok és családok egész sora járt be Szegedre, pusztán avégből), hogy magyar előadásokat élvezhessen. Szegeden ismerkedett meg Torontál vármegye a magyar színészettel s a magyar társulatokkal. Szegedről nyert tehát tápot e megye

művelt közönsége arra nézve, hogy vendégül fogadja a magyar színművészetet. A Szegedről megismert társulatok ekkor és később is Becskerekre s Kikindára így meghívásokat nyertek.

A szegedi sikerek pedig a társulatokat mindenkor képessé tették arra, hogy a nemzetiségi vidékeken nehéz viszonyok közt is teljesíthessék hazafias missziójukat.

Délmagyarországon csak lassanként hódított tért magának a magyar színművészet. De eljutott végül Temesvárig, s ma már ott a magyar társulatok fennállása nem válságos többé.

Az a temérdek nép, mely Délmagyarország minden részéből különféle alkalmakból, tömegekben vagy egyenként Szegedet felkeresi, részint azért, hogy iskolázó gyermekei állapotáról meggyőződjenek, részint hogy vásárlásait eszközölje, családi vagy üzleti viszonyait rendezze, peres ügyeit szorgalmazza; még ha idegen ajkú is, a színművészetnek a város által emelt pompás és a vidéken páratlanul szép templomát okvetlenül meglátogatja. Ott gyönyör tölti el, s a magyar művészet, magyar zene és a magyar közmiveltség iránti benső hódolattal elteltlen tér övéi közé.

A színház mellett a szegedi sajtónak is jelentékeny része van s illetőleg volt Délmagyarország kultúrája és magyar nemzetisége emelésében. A múltban, a mikor még a délvidéken egyetlen magyar hírlap sem volt, az 1859. évben megindult »Szegedi Híradó* t egyúttal a délvidéki magyarság is orgánusául tekintette. A korábbi időkben e lap a délvidéken igen el volt terjedve. Verseczről, Lugosról, Vingáról, Lippáról, Temesvárról, Dettáról, Becskerekéről, Kikindáról, Szent-Miklósról, Szabadkáról, Kanizsáról, Zentáról, Becséről, Újvidékről és még más helyekről, csaknem rendszeres tudósításokat közölt. Majd az illető városok közmívelődési, nemzetiségi, színészeti és más közérdekű ügyeire vonatkozólag cikkezett, mi az illető vidékekről különféle hozzászólásokat provokált. Egyik-másik itt elősorolt város közügye a »Szegedi Híradó* hasábjain lett megvitatva. A régi Híradó buzdította Délmagyarország magyar lakosságát nemzetiségének, nyelvének megőrzésére, érdekeinek oltalmazására; sőt Szegedről nyert impulsust Becskerek, Temesvár, Kikinda, Nagy-Szent-Miklós stb. arra nézve is, hogy az említett helyeken idővel magyar lapok védelmezzék a magyar közmiveltség és nemzetiség érdekeit.

Délmagyarország közéletének bizonyos nemzeties nyilvánulásai legtöbbszörre szegedi példákra nyilatkoztak meg. A Dugonics-szobor felállításának alkalmával Szegeden szülemlett meg Torontál vármegye küldöttsége körében az az eszme,

hogy Bárány Ágostonnak és Révay Miklósnak emlékezetét a vármegye megörökítse.

Igen sok körülményt sorolhatnánk még fel, melyek mind-megannyi bizonyítékai azon különben is kétségbevonhatlan tételnek, hogy Szeged népének Délmagyarországra, kulturális és nemzeties tekintetben óriási hatása van. De aprólékos részletekbe a terjedelmesség kerülésénél fogva nem bocsátkozhatunk: miért is csak az újabb idők jelenségei sorából emelünk ki néhány kiválóbb körülményt és bizonyítékot.

Amióta a magyar királyi honvédségi intézmény fejlesztett s a Torontál megyei honvéd zászlóaljak a szegedivel egyesülten fél dandárrá s illetőleg ezreddé alakítottak és ezen ezrednek székhelye Szeged lön, s ott történik a legénység kiképzése is: azóta Torontál vármegyének német és szerb ajkú felnőtt lakosai közt a magyar nyelv ismerete örvendtes mérvben terjed. Alig hinnők, hogy a rövid ideig tartó kiképzési folyam alatt az idegen ajkú honvéd baka mennyit halad Szegeden a magyar nyelv ismeretében és elsajátításában, s mennyire átalakítja a rövid idő alatt is az az erős magyar nemzeti szellem, mely őt Szegeden környezi.

Egy másik szembetűnő jelenség továbbá az, hogy az újabb időkben, amióta Szegeden nagyobb gyárak és ipartelek keletkeztek (dohány-gyár, kenderfonó és kenderkikészítő gyár, gyufa-gyár stb.), az idegen női munkások és cselédek száma Szegeden rendkívül felszaporodott. Száz-számra fordulnak elő a Torontál megyei sváb női munkások, különösen mint házi cselédek, kik évek hosszú során a magyar nyelvet és szokásokat annyira elsajátítják, hogy amidőn övéikhez visszatérnek, otthon és a családban a magyarosodásnak leg-buzgóbb terjesztőivé lesznek, s nem egy helyen a magyar nyelv így családi és anyanyelvi szerepet vív ki.

Ezenkívül Szegeden a kereskedésekben, az iparüzletekben a segédszemélyzetnek legalább is fele délmagyarországi, idegen ajkú elem, mely kizárólag avégből keres itt alkalmazást, hogy a magyar nyelvet elsajátítva, magát az életküzdelmekre jobban előkészítse. Különösen a verseczi, fehértemplomi, pancsovai, újvidéki és más kisebb városok vagyonos szerb kereskedő családdai, gyermekeik elméleti és gyakorlati kiképzését, az általuk nélkülözhetetlennek elismert magyar nyelv alapos elsajátítása okából Szegeden eszközük.

Szegednek nagy misszióját, hódító és amalgamizáló erejét az újabb időkben mindinkább (elismerték és méltányolták. Szeged ennél fogva az újabb intézmények elhelyezése alkalmából a délvidékre nézve tagadhatatlanul oly központi várossá

tétetett, aminú azelőtt nem volt. Központja lett különösen Torontál és Bács-Bodrogh vármegyéknek az által, hogy a területükön fennálló elsőfokú bíróságok felebbviteli hatóságául a szegedi kir. ítélő tábla állíttatott fel; s központja lett az említett vidékeknek az által, hogy a szegedi kereskedelmi és iparkamara hatáskörébe osztatott be Bács-Bodrogh vármegye és a kebelében fekvő négy sz. kir. város ipar- s kereskedelmi ügyeinek illetékes elintézése.

Mindkét intézmény s illetőleg jogi és közgazdasági fórum, a különféle ügyeknél fogva az idegeneket s ezek közt a nemzetiségeket, szemmel látható tömegekben tereli Szeged felé. Az idegeneknek ezen kényszerű érintkezése Szeged népével soha sincs hatás és eredmény nélkül. Aki egyszer Szegeden néhány napra is megfordult, s az egy tömegben élő, közel 90,000 magyarság erőteljes közszellemével megismerkedett, kis világába visszatérve, nemzetiségi rajongását bizonynyal lohadni érezi.

Mert az a jelenség, hogy amíg a Királyhágón túli oláhok a magyart tízzel-vassal fenyegetik, addig Torontál vármegye 87,000 főnyi román lakossága helyzetével való megelégedettségének ad kifejezést, s e haza hű polgárának vallja magát, s a magyar fajjal testvéri egyetértésben óhajt élni: bizonynyal csakis azon körülményben találja magyarázatát, hogy ez a 87,000 főnyi torontáli román érzi azt, hogy Szeged népének Dél-magyarországra milyen kulturális és nemzeties hatása van. Érzi s jól tudja azt, hogy Dél magyarországra, ép közéjük, az annyi magyar rajt kibocsátott Szeged egy tömegben élő 90,000 főnyi lelkes magyar népe, egész Délmagyarországot uraló egy oly védbástya, melyet sem az ellenség dühe, sem az idők viharai le nem dönthetnek.

VIII.

CZÉLOK.

A régi magyar vármegyék visszakeblezése. Telepítések és a társadalmak egységesítése. Nemzeti kormányzás. A harmadik egyetem. A közoktatásügy államosítása.

Délmagyarország csak lassanként, fokozatosan lelt az idegen kormányzás alól kiszabadítva. Előbb csak Bács-Bodrogh vármegye, azután (alig múlt száz éve) Krassó, Temes és Torontál megye csatoltatott vissza. Két évtized telt el csak, amióta a három bánáti határőr-ezred feloszlattalott s a Duna mellékén is nem idegen hatalom parancsszava hangzik többé. De azért Délmagyarország egy része, három régi magyar vármegye, — Pozsega, Verőcze és Szerém — még ma is idegen kormányzás alatt áll. Mert Horvát-Szlavonországok autonóm kormányát, sajnos, de idegen kormánynak kell tekintenünk. A horvát-szlavon hatóságok olyannyira idegen hatóságok, s oly kevésbé tartják fenn a viszonyosságot, hogy a magyar hatóságok átiratait rendszerint olvasatlanul visszaszármaztatják. — Aki egyszer csak futólag is megfordult Horvát-Szlavonország valamely zugában, a tapasztalatokon elszorult keble, mert semmi, de semmi nem tanúsítja azt, hogy ez ország hazánkkal kapcsolatban lenne, hogy ez ország a magyar szent korona alkatrésze volna. Idegenül érzi ott magát minden magyar; s idegen ország az, hol a magyar és a magyar faj, a magyar nyelv, üldözés tárgya, s a magyar lobogó megaláztatik.

Miként egykor az imperator a teutonburgi katasztrófa hírére kétségbeesetten felkiáltott: »Varus! add vissza légióimat!« — nekünk is meg nem szűnőleg kell parlamentünket ostromolni: »add vissza régi magyar vármegyéinket!«

Pozsega, Verőcze és Szerém vármegyéknek Magyarországhoz való visszacsatolása elsőrendű politikai kérdés. Nagyobb és fontosabb, mint volt valaha az erdélyi unió kérdése.

Szerbiával szemben, Belgráddal átellenben, nem Magyarországot látják szomszédaink, hanem a velük nyelvre és érzelmekre nézve rokon Horvát-Szlavonországot. Nem a magyar hatóságok örködnek ott a haza érdekeire; nem a magyar lobo-

gót látják szomszédaink lengeni; s nem a magyar kormány erejét és hatalmát félik ott a cselszövők, kik gyakran a szomszédokkal összejátszva kárörvendenek bajainkon.

A három elszakított és még ma is idegen kormányzás alatt álló vármegye összes népe 766,275 lélekre rúg.

E népességből 47,901 lélek tiszta magyar, 105,849 pedig német, mely a magyar fajhoz simul inkább, sem mint a szlávhoz. A horvát és szerb lakosság pedig nemzetiségi tekintetben egymással annyira rivalizál, s illetőleg a horvátság a szerbséget olyannyira nyomja, hogy ez utóbbiak mind határozottabban és mind sürűbben óhajtozzák a türelmes és szabadelvű magyar kormányzást és az említett három vármegyének Magyarországhoz való visszacsatolását.

Ha más nem, a Dunán túli nehéz viszonyok miatt, a Dráva-Száva közé, a 3 vármegyébe kivándorolt közel 60,000 igaz magyar megmentése követeli a visszacsatolást. Ha ezeknek segélyére nem sietünk, rövid idő múlva elnyeli őket az áradat. Mert bámulatosak a horvát hatóságoknak e tekintetben már is elért sikerei. Elszakadt honfitársaink szegénységük miatt iskolákat nem állíthatnak. Azért maga a horvát kormány állít a szegény magyaroknak horvát iskolákat, ahol a rajongó s a nemzetiségi eszmétől és nemzeti nagyságtól minden ízében áthatott horvát tanítók rövid idő alatt végrehajtják a metamorphosis munkáját.

Vissza kell szereznünk e három vármegyét még azért is, mert túl a Dunán, a szerencsétlenül felszaporodott majorátusok miatt, a magyar nép immár földhöz nem jut, s a kivándorlás Horvát-Szlavonországba mindegyre tart. A kiáradó fölösleg elhelyezésére és megtartására föld kell, melyhez a Dráván innen már nem jut a nép.

Vissza kell szerezni a három vármegyét Magyarország elévülhetetlen joga alapján. Ha másképp nem, drága horvát testvéreink legyenek kárpótolva Boszniával.

A visszacsatolt részekben, valamint Délmagyarország többi részeiben is mindenekelőtt nagymérvű telepítéseket kelleszközlőni.

Még mindig kiterjedt kincstári birtokok állanak rendelkezésre mindenfelé, ahova csakis magyarok telepítendőek. Ott van a töbi közt az 50 ezer holdnyi Deliblat homokpuszta. Szegedi, kecskeméti, körösi és czeglédi, a homoki szőlőműveléshez értő magyarok közt oszsa ki e földeket a kincstár. Ne vezérelje fiscalis szempont. Adjon a települőknek lakházaik felépítésére előlegeket. Adjon nekik tartós időre adómentességet, mint adott egykoron az abszolút kormányzat az idegen betelepülőknek. A nemzet kész az áldozatokra.

A telepítések tervszerűleg eszközöltessenek, úgy, hogy az új telepek a régiek magyar telepekkkel érintkezésbe jöjjenek s így a magyar szigetek mindenkép erősüljenek, testesedjenek. Különösen a Duna vonalán, Szerbiával szemben, gondoskodni kell arról, hogy átellenről valóban a magyar népet, a magyar fajt lássák.

A hegyvidéki magyarok Krassó-Szörény vármegyében, a bányavidékeken nyerjenek elhelyezést. A túlszaporodó széke-lyeket is ide kell telepíteni. Ha alkalmas területek évégre hiányoznának, szükség esetén venni, avagy kisajátítani kell azokat.

Találjon módot a kormány arra is, hogy Bukovinába és Romániába elszakadt véreink visszatérhessenek. Ügynökségek útján gondoskodni lehet arról, hogy a visszatérők ingatlanaikat értékesíthessék.

Mert nagyobb mérvű magyar telepítések nélkül Délmagyarország vármegyéinek 2—4—6—10 százaléknyi magyarsága vezérelem soha sem lehet, amalgamizáló hatást még a hazafias szellemű németiségre sem gyakorolhat.

A telepítésekkel egyenlően fontos és nemcsak Délmagyarország különleges viszonyainál fogva, hanem általános nemzeti szempontból is elkerülhetlenül szükséges, hogy a családi jog és a házasság kérdése végre valahára a magyar társadalom nagyon természetes érdekeire való tekintettel rendeztessék.

Valóban itt az ideje, hogy a polgári házasság és az ezzel kapcsolatos intézmények behozatalával a hétféle felekezet és vagy kilenczféle nemzetiség által az egymásra utalt, de egymástól kasztszerűleg elkülönítve levő népek egyesüljenek. Az egységesítést, melyre fentebb hivatkoztunk, csakis ez úton érhetjük el.

Mások már bőven kifejtették és sokkal ismertebb is a kérdés, semmint hogy itt azt külön is bizonyítgatni kellenék, hogy az úgynevezett egyházpolitikai kérdéseknek szabadelvű megoldása minő hatással s következményekkel járna a magyar faj erősülésére nézve.

Azért csak röviden vonatkozunk erre azzal, hogy ha általános nemzeti szempontok követelik, a kúria és a nemzetiségek ellenzése és demonstratiója daczára is, az egyház-politikai kérdések szabadelvű és nemzeties irányú rendezései akkor, amidőn Magyarország népességének a magyarsága átlagosan 46, vagy ha úgy tetszik 48 százalék: annál inkább követeljük azt Délmagyarország speciális viszonyai szempontjából, hol a magyarság, mint fentebb láttuk, az összlakosságnak átlag csak 2—4—6 százalékát képezi.

Az ország kormányzásában jövőre nézve elkerülhetlenül szükséges a magyar nemzeti eszmének minden irányban és minden intézményben való érvényesítése. Huszonöt évi mulasztásaink, gyengeségeink sokra tanítottak és arra intenek, hogy jövőre elnézők ne legyünk. A bujtogatást kérlelhetlenül üldözni kell; s aki kevesli azon alkotmányos, politikai és polgári jogokat, melyeket e hazának minden polgára egyformán és egyaránt élvezhet, amelynél különb és nagyobb politikai s polgári jogok sehol a kerek ég alatt nincsenek; aki kevesli a szabadság és törvény előtti egyenlőség azon elveit és elrendezését, amelynél fogva az ország minden lakója képességeit szabadon érvényesítheti, minden hivatal és funkció elnyerésére és betöltésére magát minősítheti, aki mindezeket kevesli és még többet is, extra jogokat akar: annak kérlelhetlenül meg kell mutatni az utat, mely a hazából Bukarestbe vagy Moszkvába vezet.

Vannak törvényeink, csak végrehajtani kell. Az arra törvényszerűleg kötelezett közegek tegyék meg kötelességeiket s a kormány szigorúan ügyeljen fel arra, hogy a panszlávok és román irredentisták üzelmei büntetlenül ne maradjanak.

Azon kedvezményekkel s jótéteményekkel pedig, melyeket az állam egyes nemzetiségeknek, sokszor a magyar elem háttérbe szorításával nyújt, csinyján és óvatosan kell bánni. Ahány oláh és panszláv diák állami ösztöndíjat, kivételes kedvezményt élvezett a magyar kompetensekkel szemben, azok még mind ellenünk fordultak s gáládul kijátszottak. A sok példa közül ott van a derék Babesiu esete, ki magyar államköltségen Parisban tanulta, midőn a budapesti egyetemi székre nyert kinevezést, első dolga volt Bukarestben az oláh professzori állást elfoglalni. Az oláh pópák segélyezésére az állam százezreket költ, amiért hálakép az illetők a Memorandumok terjesztése körül buzgólkodnak és az esperességi gyűléseken tüzelnek. A magyar református eklézsiák lelki pásztoraik pedig hazafias hűségükért egyedül a hívek képéire vannak utalva.

A kormányzásnak és a felügyeletnek tehát a magyar nemzeti érdekek megóvása és érvényesítése szempontjából mindenre, de mindenre ki kell terjeszkedni.

Déhnagyország különleges szempontjából elkerülhetetlen a többi közt az is, hogy a törvényhatósági kerületek újra rendeztessenek, s a magyar nemzetiség érdekeire való tekintettel a marosi határvonal eltöröltessék. A Maros és a Tisza, mint törvényhatósági, mint területi határvonal, még mindig a régi »Bánát*-ra emlékeztet. Ez emlékeztést végkép meg kell semmisíteni. Arad, Csanád és Csongrád vármegyék határait a Maro-

son túl messzi ki kell terjeszteni, s a török hódoltság előtti törvényhatósági határvonalat a lehetőség szerint helyre kell állítani. Különösen Csongrád vármegye területét kell kiegészíteni, Nagy-Szt.-Miklós és Kikinda bekebelezése által. Szegedet közigazgatásilag és pénzügyigazgatásilag is oly központtá kell emelni, mint aminővé az törvénykezési és közgazdasági tekintetben lett. Déhnagyarország különféle nemzetiségei Szeged magyar lakosságával még nagyobb mérvű érintkezésre legyenek utalva, mint eddig, hogy így a nemzeti szellem s a magyar közmiveltség körükben még további ki terjedt séget öllhessen.

A nemzeti közmiveltségnek Déhnagyarország minden zugába való bevezetése pedig az által lesz elérve, s ezredéves küzdelmeinknek méltó emlékezete is azzal lesz megörökítve, ha a felsőbb szakoktatásnak immár elodázhatlanul sürgős kérdése Déhnagyarország jogos érdekeire való tekintettel oldatik meg.

A budapesti tudomány-egyetem túlnépes, elannyira, hogy ott az oktatás sikerei is már felettébb megnehezítve vannak. A kolozsvári egyetem kiegészítése és a berendezkedés sokfélesége is már rövid idő múlva befejeztnék. A bécsi egyetemről a magyar ifjúság kizárása már ismételve tanácskoz nány tárgyát képezte. Különben is nemzeti szempontból felettébb káros, hogy az ifjúság Bécsben, Gráciban s másutt is, idegen emlőkön táplálkozva, a hazai viszonyok felől előítéletekkel telik meg, aminek káros következményeit minden irányban tapasztaljuk. Elég csak arra utalnunk, ami a hazai fürdőző és üdülő helyeknek igénybevétele körül fennforog.

A harmadik egyetem felállításának kérdése tehát elodázhatatlanul előtérbe nyomul. A pénzügyi viszonyok is kedvezőbbre fordultak, így tehát az 1883, i-ik évben oly részletes-séggel megvitatott és szükségesnek nyilvánult harmadik egyetem kérdése újra szóba fog kerülni.

Lehetetlen, hogy a magyar parlament, Magyarország kormánya, azt máshol helyezze el, mint Szegeden. A nemzet közvéleménye Szeged mellett nyilatkozott, s az időközben romjából felemelkedett s minden előfeltételekkel dicsekvő Szeged fényes kulturális és magyar nemzeti missziójánál fogva a rokonszenvet ma még fokozottabb mérvben bírja, mint egykoron.

Nem Szegedért magáért, hanem Déhnagyarországért, a délvidék 3—4 milliónyi lakosságának kulturális igényei kielégítéséért kell a harmadik egyetemet Szegeden felállítani.

Láttuk, hogy Szeged az oktatásügy terén az egész délvidékre nézve mily vonzerővel bír, s vidéke mily kiterjedett. Láttuk, hogy Szeged magyarságának hazafias közszelleme mily hatással van Déhnagyarország mindenféle nemzetiségű ifjúsá-

gára nézve. Ezt a hazafias szellemet Pozsony nemcsak hogy nem biztosíthatja, de sőt a fogékony ifjúság szelleme épp ott forog a legnagyobb veszélyben. Mert Pozsony a panszlavismus valóságos melegágya s a tótság valóságos tengere környékezi, mely a pozsonyi intelligens magyarságot szüntelen az elnyeléssel fenyegeti. S ez a szomorú állapot a jövőben sem fog megváltozni s Pozsony soha, de soha és semmiféle körülmények közt nem lesz, nem lehet magyar város. Mert nincs egyáltalán magyar vidéke. Még Csallóköz magyar népe sem Pozsony felé gravitál, hanem inkább Győr és Komárom felé vonzódik s ezeket a városokat tekinti emporiumaiul. Hiszen ha az egyetem Pozsonyban lenne, el kellene azt onnan helyezni bárhová, hogy az ifjúság szelleme és iránya megszabaduljon azon befolyástól, mely Pozsony légkörét uralja. Ott van a protestáns theologiai intézet, amelynek Pozsonyból való elhelyezését az eperesség a zsinatnál azon indokból szorgalmazta, mert Pozsonyban az ifjúságot a káros nemzetiségi befolyástól megvédeni lehetetlen.

A régi koronázó város tulajdonkép Bécsnek külvárosa. Az érintkezés Pozsony és Bécs között oly élénk, oly mindennapi, hogy a szellem és felfogás a két város között majdnem ugyanaz. Nagyon jellemző az a körülmény, hogy ép Pozsony volt az első, mely a »Felvidéki magyar kézmivelődési egyesület«-ből kiépett s megvonta támogatását azon egyesülettől, amelynek célja ép a magyarosodás, a magyar közmiveltség terjesztése.

A tudományban, a művészetben a nemzeti irány érvényesítésére törekszünk, ép arra, hogy a magyar génusz rovására úgy is domináló idegen befolyás és szellem minél szíikebb korlátok közé szoríttassék. Az egyetemnek Pozsonyban való felállítása ezt semmi esetre sem biztosítaná, sőt Magyarország közmiveltségének nemzeti irányú fejlődésére ez valóban végzetes lenne.

De nem is tartunk ettől. Bizton hiszszük, hogy már annál fogva is, mert a felsőbb szakoktatás igényei a felvidékre nézve a pozsonyi akadémia és a budapesti tudomány-egyetem állal méltán kielégítve vannak, a harmadik egyetem csakis az Alföldön és csakis Szegeden lesz felállítva; hogy Szeged kiterjedt vidékének és a magyar fajnak is megadassák az alkalom arra nézve, hogy az ifjúság magát képezhesse s ez által az életben és az állami functiókban nagyobb számaránnyal szerepelhessen, miként ez ideig.

Újítsa meg tehát Szeged város a harmadik egyetem elnyerése céljából tíz évvel ezelőtt nyilvánított ajánlatait.

Áldozatkészségét jelentse ki ismételten; s ha csupán az áldozatok mérvétől függ a kérdés eldöntése, jelentse ki újra, miként azt már kijelentette volt, hogy a harmadik egyetem elhelyezésére épületekben, értékekben és tőkében az államnak rendelkezésére bocsájt két millió koronát, sőt, ha kell — többet is.

Az egységes nemzeti eszme fejlesztésére elengedhetetlen kellék továbbá, s így az állam kitűzendő célját képezze az is, hogy az oktatásügy általában államosíttassék.

Ha országos, általános szempontból kívánatos ez: úgy százszorosán szükséges és elengedhetlen az oktatásügy államosítása Délmagyarország különleges helyzetéből kifolyólag.

Nincs semmi jogosultságuk, sem szükségességük a felekezeti tanintézeteknek, legyenek e tanintézetek bár csak az elemi ismeretek körére szorítva. Modern államban az oktatásügy épp oly kiváló és sajátos, kizárólagos állami feladat, mint akár az igazságszolgáltatás, akár a közrendészet, akár a közegészségügy. A közoktatásügy terén a modern államnak lehetetlen igénybevenni és nem szabad megtűrnie a felekezetek beavatkozását.

Mert amint teljesen függetlennek kell lenni a vallásos nevelésnek, a vallás tanításának: épp úgy az életre képesítő közismereteknek, a műveltség elemeinek, az olvasás, írás, számolás tudományának, még inkább a felsőbb és szakismereteknek a felekezeti befolyásoktól menteseknek kell maradni.

Egészen más a vallás, a hit, a meggyőződés, — melyeknek tanítása, terjesztése és ápolása a felekezetek hatáskörébe tartozik, s az egyházak és hitközségek kétségen kívüli feladatai; s egészen más a tudás, az ismeret és tudomány.

Az állam létére, jövőjére semmi sem oly veszélyes, mint az, ha a közműveltség, az ismeret, s a tudomány oly tanítók által terjesztetik, kik a felekezeti által táplált nemzetiségi rajongásnak apostolai.

A nemzetiségi kérdés helyes megoldása voltaképp az iskolák és az oktatásügy államosításától függ. Mert csakis a szó, legteljesebb értelmében vett nemzeti nevelés és tanítás áldásos hatása által tisztul meg a nép minden rétegének hazafias és erkölcsi felfogása annyira, hogy imponáló erélylyel tudja magától elutasítani és távol tartani a lelketlen, káros, idegen befolyásokat.

Nyílt titok, hogy a felekezeti és nemzetiségi tanítóképezdékből a tanítójelöltek nemzetiségi gyűlölettől s hazafiatlanságtól megmetyelizve jönnek ki. Ezen intézetekben oly szellem uralg, hogy a 4 évi folyam alatt a növendékek a magyar

nyelvből alig sajátítanak el valamit. Az ily tanítók kizárólag az ellenséges érzelmű papság befolyása alatt állanak, s a felekezeti autonómiánál fogva az ily tanítókkal és iskolákkal szemben az állam felügyeleti joga teljesen illusziussá válik.

Azé az ország, akié az iskola és egységes nemzetet állami iskolák nélkül nem nevelünk soha. A panszlávok és dákorománok üzeneteket csak addig folytathatják, míg felekezeti iskolák vannak. Mert ha az iskola csakis a hazafias érzések tűzhelye lesz, hol a nép minden rétegeinek gyermekei a legmaradandóbb benyomásokat szerzik meg a nemzeti nagy család hagyományaiból, örömeiből és bánatából: akkor az idegen ajkú gyermek fogékony lelkében is ki fog fejlődni a nemzet nagy egységéhez való szoros hozzátartozandóság érzete és tudata, s büszkén fogja magát Magyarország édes fiának, a haza hű polgárának vallani.

Csak ha államosítva lesz Magyarország közoktatásügye s ha a felekezeteknek az iskoláztatással szemben egyéb joguk és feladatuk nem lesz, mint csupán csak az, hogy az iskolákban saját felekezetük hitágazatait és erkölcstanát taníthatják: csak akkor lesz Magyarországon egységes nemzeti eszme; csak akkor szereztük meg az országot s különösen Délmagyarországot utódainknak egy újabb ezredévre.

TARTALOM.

	Lap
I. <i>Szeged.</i> Szeged katasztrófái. A népesség szaporodása. A nemzetiségi Szeged	3
II. <i>Szeged gyarmatai.</i> Mikor s hová települt Szeged túlszaporodott népessége s mennyi a szegedi gyarmatok lélekszáma.....	11
III. <i>Szeged közszolgálatai.</i> Iskolákat, közmívelődési s humanitárius intézeteket állít, a magyar nyelvet s nemzetiséget előmozdítja. A haza és az alkotmány védelme körül dicsőséget szerez	16
IV. <i>Délmagyarország.</i> Délmagyarország fogalma. A nemzetiségek és veszélyes törekvéseik. Délmagyarország régi magyar népessége. A török hódoltság alatt való elnéptelenedése	22
V. <i>Délmagyarország betelepítése.</i> Délmagyarország visszaszerzése. Szerb és német gyarmatosok s a betelepülések főbb korszakai. A régi és jelenlegi népesség.....	32
VI. <i>Délmagyarország népességének nemzetiségi számarányai.</i> Az 1847. évi összeírás, s az 1857. és 1880. évi népszámlálások nemzetiségek és vármegyék szerint. A nemzetiségek rajongása. Magyar közöny s a klérus szelleme	37
VII. <i>Szeged magyarságának kulturális és nemzeties hatása a délvídekre.</i> A gyarmatok, a tanintézetek, színház, sajtó, stb. hatása. A forgalom, a honvédség és a munkások. A királyi tábla. A kereskedelmi és iparkamara	54
VIII. <i>Czéllok.</i> A régi magyar vármegyék visszakeblezése. Telepítések és a társadalmak egységesítése. Nemzeti kormányzás. A harmadik egyetem. A közoktatásügy államosítása ...	62